

Metodika nastave likovne kulture: Tematski pristup likovnom izražavanju u formalnom i neformalnom obrazovanju

Zorko, Laura

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Fine Arts / Sveučilište u Zagrebu, Akademija likovnih umjetnosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:215:475581>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Fine Arts in Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AKADEMIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI
Diplomski sveučilišni studij LIKOVNA KULTURA

DIPLOMSKI RAD
**TEMATSKI PRISTUP LIKOVNOM IZRAŽAVANJU U
FORMALNOM I NEFORMALNOM OBRAZOVANJU**

Studijski program: Diplomski sveučilišni studij Likovna kultura

Studentica: Laura Zorko

Matični broj: D – 501 / N

Mentorica: doc. mr. art. Sonja Vuk

Zagreb, 2019.

SADRŽAJ

1. Sažetak.....	3
1.2 Summary.....	4
2. Uvod	5
3. Teorijski dio	7
3.1 Kreativnost	7
3.2 Mjerenje kreativnosti.....	9
3.3 Test kreativnosti	10
3.4 Crtež kao komunikacijsko sredstvo.....	11
3.5 Analiza crteža	12
3.6 Test „Kuća – drvo – čovjek“	13
4. Empirijski dio.....	14
4.1 Cilj istraživanja.....	14
4.2 Uzorak istraživanja.....	14
4.3 Metode istraživanja.....	14
4.4 Instrumenti istraživanja	15
4.5 Oblici rada i nastavne metode.....	15
4.6 Opis tijeka istraživanja.....	15
5. Prikaz i analiza rezultata.....	17
5.1 Analiza testa kreativnosti	17
5.2 Analiza testa „Kuća – drvo – čovjek“	27
6. Rasprava	39
7. Zaključak.....	43
8. Literatura.....	44
9. Prilozi.....	45
9.1 Priprema za nastavni sat.....	45
9.2 Priprema za radionicu.....	52
9.3 Radovi Testa kreativnosti.....	52
9.4 Radovi „Kuća – drvo – čovjek“.....	58

1 SAŽETAK

Svrha ovoga istraživanja bila je ispitati i ukazati na razvoj vizualne percepcije kod djece iste dobi analizom crteža djece u osnovnoškolskom obrazovanju i djece iz neformalnoga obrazovanja na temelju istraženih tema s tumačenim emocionalnim indikatorima. Time se ukazalo na važnost likovne kulture u razvoju djece, kao i otkrivanju stavova i osjećaja pojedinca kroz crtež.

Dječji likovni izraz sredstvo je komunikacije između djeteta i okoline. Dječji crtež koristi se kao dijagnostičko sredstvo za pokazatelja djetetove zrelosti, motoričkoga, intelektualnoga i kognitivnoga razvoja. Također se može koristiti za otkrivanje emocionalnih smetnji i u postupcima procjena ličnosti. Boljim razumijevanjem dječjih crteža učitelji Likovne kulture mogli bi usmjeriti pozornost i ukazati na problem kod određenoga djeteta.

Istraživanje je provedeno kvalitativnom metodom u tri odjela petoga razreda redovne osnovne škole i u tri likovne grupe u neformalnoj školi crtanja i slikanja. U istraživanju su korišteni test kreativnosti „Test kreativnog mišljenja“ (K. Urban i H. Jelle) i test „Kuća – drvo – čovjek“ (J. Buck).

Potvrđen je očekivani rezultat istraživanja, a to je viši stupanj kreativnosti kod djece koja se češće likovno izražavaju te uz redovnu nastavu Likovne kulture pohađaju i dodatne sate crtanja na likovnim radionicama u sklopu izvanškolske aktivnosti. Također se test „Kuća – drvo – čovjek“ pokazao kao vrlo učinkovita metoda za procjenu ličnosti. Crteži po svim motivima ukazuju na jednaku osobinu crtača, a i potvrđuju komunikaciju putem crteža koji govori više i intenzivnije od verbalnoga te istovremeno služi za povezivanje realnoga svijeta djeteta s njegovim doživljajima.

1.2 SUMMARY

The main purpose of this research was to examine the difference in visual perception development in children of the same age of which one group only had regular curricular arts classes and the other group was enrolled in extracurricular creativity arts programme. The process highlighted the importance of fine arts programmes in the emotional and psychological development of school children through artistic expression.

Child's artistic expression represents the means of communication between them and their surroundings. Drawings are used as a diagnostic tool in the assessment of children's fine motor skills, intellectual and cognitive development and of their overall maturity. They can also be used to detect emotional distress and in personality assessment tests. Through better understanding of subtle signs in children's artwork, their arts teachers could recognize potential developmental problems.

The research was carried out using a qualitative method in three different groups of fifth grade elementary school students and in a group of students of the same age that, in addition to their regular school fine arts programme, attended extracurricular creativity arts programme.

The study used the creativity test "Creative Thinking Test" (K. Urban and H. Jelle) and "House - Tree - Person" test (J. Buck).

The expected result of the research was confirmed, which showed there is a higher degree of creativity in children who express themselves artistically more often and also, in addition to regular school fine arts programme, also attend additional creativity arts programmes through art workshops that focused on drawing. The House-Tree-Person test also proved to be a very effective method for personality assessment. Different personality traits can be seen and analyzed through certain drawing elements in sketches with different motives. Children's artwork also confirmed that drawing, as a form of expression, can be more intense and indicative than verbal expression and at the same time can be used as a bridge between a child's real world surroundings and their inner experience of it.

2 UVOD

Dječji likovni izraz sredstvo je komunikacije između djeteta i okoline. „Likovni jezik i likovni izraz djece data je i urođena sposobnost izražavanja – komunikacije i oblikovanja.“¹ (Belamarić, 1987) Crtanje je starije od pisma, a čovjek živi okružen slikama. Nema dvoje ljudi koji bi nešto nacrtali jednako, već samo slično. Crtež je izravan izraz pojedinca. Netko će u crtežu rabiti nekoliko linija, lagani pritisak na podlogu, a netko drugi mnoštvo linija, brzi potez ili ispunjen rad. Branko Pražić navodi kako svijest o sebi nastaje postepeno, kao i potreba da se čovjek izrazi, te da je crtež isključivo ljudska djelatnost kojom se opisuju stvarni ili zamišljeni likovi, a uvijek služi u komunikacijske svrhe.² Od Altamire do danas čovjek crtanjem izražava svoje postojanje. U početku je crtež prikazivao samo viđene oblike i motive da bi kasnije čovjek prikazivao i likove koji su nastali u njegovoj mašti.³ Likovni izraz u sebi sadrži sposobnost oblikovanja pomoću oblika i sadržaja, što se ostvaruje psihomotorikom, predodžbama i idejom. Sustav znakova i crta, pored govora, najznačajnija je međuljudska komunikacija.⁴

„Likovni izraz sposobnost je koju djeca ne preuzimaju i ne uče od društvene okoline, već ju razvijaju iz prirodnih potencijala u vidu spontane interakcije unutrašnjega svijeta djeteta i njegove vanjske okoline“⁵, navodi Dobrila Belamarić. Također, značenjem oblika djeca iskazuju sadržaje kojima se bavi njihova svijest. Budući da je sposobnost likovnoga stvaranja urođena svoj djeci, ona je moguća isključivo kao rezultat individualnoga likovnog rada. Prema tome, „likovne stvaralačke sposobnosti razvijaju se onoliko koliko je pojedinom djetetu dano ili uskraćeno pravo njegove individualnosti“⁶, naglašava Dobrila Belamarić. „Crtanje se ne uči, jer se stvaralački ne može izraziti na osnovi neke 'gramatike i pravopisa crtanja', već na osnovi vlastite slobodne interpretacije.“⁷ (V. Bodulić, 1982) Veljko Bodulić navodi da je dječji crtež najprije dječji izraz pa je tek onda likovni i da cjelokupni dječji izraz ima isto podrijetlo, a to je dječja psiha. U dječjem crtežu uočavamo likovnu slobodu izražavanja temeljenu na mašti, ekspresiji i vlastitom mišljenju.⁸

Branko Pražić navodi tri forme crteža u kvalitativnom određenju, a razlikujemo rane, nezrele i zrele. „Ranu formu nalazimo kod djece do školskoga uzrasta. Nezreli crtež sadrži mnoštvo stereotipa,

¹ Belamarić, Dobrila. 1987. *Dijete i oblik. Likovni jezik predškolske djece*, Školska knjiga. Zagreb. 13. str.

² Pražić, Branko. 1971. *Crtež kao prilog u dijagnostici u psihijatriji. Studija likovnog izraza duševnih bolesnika*. Anali kliničke bolnice „Dr. M. Stojanović“. Zagreb.

³ Bodulić, Veljko. 1982. *Umjetnički i dječji crtež*. Školska knjiga. Zagreb.

⁴ Pražić, Branko. 1971. *Crtež kao prilog u dijagnostici u psihijatriji. Studija likovnog izraza duševnih bolesnika*. Anali kliničke bolnice „Dr. M. Stojanović“. Zagreb.

⁵ Belamarić, Dobrila. 1987. *Dijete i oblik. Likovni jezik predškolske djece*. Školska knjiga. Zagreb. 9. str.

⁶ Belamarić, Dobrila. 1987. *Dijete i oblik. Likovni jezik predškolske djece*. Školska knjiga. Zagreb. 13. str.

⁷ Bodulić, Veljko. 1982. *Umjetnički i dječji crtež*. Školska knjiga. Zagreb. 29. str.

⁸ Bodulić, Veljko. 1982. *Umjetnički i dječji crtež*. Školska knjiga. Zagreb.

naivnih i shematiziranih prikaza već viđenih nacrtanih oblika. Zreli je pak crtež onaj koji u sebi sadrži ekspresiju, harmoniju i dinamiku, živ i sadržajno organiziran. Može se očekivati da će emotivnije građen pojedinac u svom radu koristiti mekši crtež, dinamičan intezitet ritma linija i boja, dok će onaj manje temperamentan češće ukrutiti prikazano, geometrizirati i hladnije prikazivati.⁹ Svaka razvojna faza nastavlja se na prethodnu. Raspoznavanje forma crteža uvelike olakšava učiteljima Likovne kulture razumijevanje crteža učenika.

„...Crtež je informacija o crtaču i o njegovoj prisutnosti i oblikovanju sadržaja iz imaginacije, a ne iz neposrednog promatranja...”¹⁰ (Pražić, 1971) Prema tome, crtež govori mnogo više od prikaza realnoga i u sebi sadrži emocionalne, doživljene i podsvjesne simbole ukomponirane unutar svakog crteža bez obriza na motiv prikazivanja. Crtanjem se istovremeno koristi motorna aktivnost, afektivan doživljaj i misaoni proces kako bi se oblikovale ideje te se u isti tren spaja racionalno i iracionalno, a uz njih i emocionalno. Svako crtanje odvija se uz pomoć vizualizacije i koordinirane psihomotorne ekspresije.

Djeca crtaju više od odraslih, a crtanje doživljavaju kao igru. Branko Pražić u *Studiji likovnog izraza duševnih bolesnika* ističe kako u crtanju sudjeluje čovjekovo iskustvo: „Crtanje je izražajna sposobnost u kojoj je jednaki udio individualnog i kolektivnog, nasljeđenog.”¹¹

Većinom se crta iz zapamćenoga, a individualost izraza karakterizira stil pojedinca. Međutim, ne crta se samo ono što se vidi, već i ono što pri tome zamišljamo ili doživimo. Izvedba crteža i psihičko stanje crtača u izravnoj su vezi i zato će u crtežu nerijetko izići nesvjesno, nešto što se riječima teško opisuje i iskazuje.¹² „Jedino se iz bogate riznice razvijenih psihofizičkih funkcija rađa i bogat likovni izraz.”¹³ (Bodulić, 1982) I zato dijete treba što više aktivirati svoja osjetila, pamćenje i motoriku kako bi bolje spoznalo i izrazilo objektivnu stvarnost.

⁹Pražić, Branko. 1971. *Crtež kao prilog u dijagnostici u psihijatriji. Studija likovnog izraza duševnih bolesnika*. Anali kliničke bolnice „Dr. M. Stojanović”. Zagreb. 12. str.

¹⁰Pražić, Branko. 1971. *Crtež kao prilog u dijagnostici u psihijatriji. Studija likovnog izraza duševnih bolesnika*. Anali kliničke bolnice „Dr. M. Stojanović”. Zagreb. 8. str.

¹¹Pražić, Branko. 1971. *Crtež kao prilog u dijagnostici u psihijatriji. Studija likovnog izraza duševnih bolesnika*. Anali kliničke bolnice „Dr. M. Stojanović”. Zagreb. 8. str.

¹²Pražić, Branko. 1971. *Crtež kao prilog u dijagnostici u psihijatriji. Studija likovnog izraza duševnih bolesnika*. Anali kliničke bolnice „Dr. M. Stojanović”. Zagreb.

¹³Bodulić, Veljko. 1982. *Umjetnički i dječji crtež*. Školska knjiga. Zagreb. 45. str.

3 TEORIJSKI DIO

3.1 Kreativnost

Postoji mnogo definicija kreativnosti, no svima je zajedničko da kreativnost podrazumijeva stvaralaštvo nečega novog, drugačijega od dosadašnjega, što uključuje rješavanje problema na svoj način, otkrivanje do tada nepoznatoga. Kreativnost je proces povezivanja ranije nepovezanih stvari. Kreativnim procesom stvaraju se novi proizvodi pri čemu motivacija ima veliki utjecaj. Kreativnost je također proces otkrivanja problema, formiranja ideja i objavljivanje rezultata. To je proces koji uključuje originalnost, adaptivnost i realizaciju (Kvašček, 1981). Možemo zaključiti da je urođena i nužna za funkciju egzistencijalnih potreba čovjeka (Prodanović, 2004). Dakle, kreativnost podrazumijeva novinu, sposobnost, kritičko mišljenje i interakciju s okolinom. Fromm ističe da je korijen kreativnoga rada u sposobnosti čuđenja koju djeca posjeduju i koju često koriste u igri. Drugim riječima, kreativnosti je urođena sposobnost svakog pojedinca da proizvodi određenu novinu (Isaksen, 1987). Ona je opća generička osobina, opća ljudska kvaliteta i mogućnost svojstvena svim ljudima te je pojedinci posjeduju u različitim rasponima. Sposobnost je povezivanja dosad nepovezanih informacija te pronalaženje novih rješenja. Proces obiluje otvorenosću duha, maštom, originalnošću, darom pronalaženja i kritičnošću.¹⁴ Belamarić (1987) navodi kako je dijete kreativno tek onda kada je slobodno da bude ono što jest, slobodno da vidi kako ono vidi i misli kako ono misli.

15

Taylor je stupnjevao kreativnost u pet razina. Smatra da dijete, ukoliko povlači crtu po papiru, nije stvorilo društveno vrijedan produkt, no ipak je nešto stvorilo. Prva je razina njegova modela kreativnosti ekspresivna kreativnost. Radi se o spontanom izražavanju u kojemu je proizvod manje bitan. Druga je razina produktivna kreativnost, viša razina u kojoj je došlo do ovladavanja potrebnih vještina za stvaranje. Inventivna je kreativnost razina koja podrazumijeva spajanje dosad nepovezanih dijelova te ju tako karakteriziraju otkrića i izumi za koju je potrebna fleksibilnost u percipiranju novih i neobičnih odnosa. Inovativnu razinu postiže samo mali broj ljudi, a uključuje značajnu modifikaciju i odnosi se na razumijevanje osnovnih principa i njihovu promjenu.¹⁶

Za stvaranje novih, prije nepostojećih rješenja nekog problema, neophodno je divergentno mišljenje. Kod divergentnoga mišljenja misli su raspršene s raznovrsnim mogućnostima odgovora.¹⁷ Kvaliteta i vrijednost divergentnoga mišljenja temelji se na originalnosti koja podrazumijeva neobičnost, novost i jedinstvenost rješenja, fluentnost koja uključuje bogatstvo različitih rješenja, fleksibilnost kao

¹⁴Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce, Zagreb

¹⁵Belamarić, Dobrila. 1987. *Likovno stvaralaštvo djeteta. Dijete i kreativnost*. ČGP Delo. Ljubljana.

¹⁶Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce, Zagreb

¹⁷Supek, Rudi. 1987. *Priroda ljudske kreativnosti. Dijete i kreativnost*. ČGP Delo. OOUR Globus. Ljubljana.

spособnost prilagodbe, lakoću promjene gledišta i perspektive te elaboraciju koja se odnosi na širenje, razradu i poboljšanje ideja. Za razliku od divergentnoga mišljenja, konvergentno mišljenje kreće se u već određenim okvirima, isključuje alternative, iznenađenja i originalnost te je usmjereno prema jednom jedinom mogućem rješenju problema.¹⁸ Kreativno mišljenje sastoji se od divergentnoga mišljenja, neophodnoga za „misliti u više pravaca“, ali i konvergentnoga, potrebnoga za donošenje smislenih zaključaka.

Kreativnost je pristup problemu, stvaralački proces, način rada i razmišljanja te je pod utjecajem socijalne okoline. Kreativnost kod odraslih vezana je uz radne navike, sposobnost stvaranja novih mogućnosti i otvorenost za nove ideje.¹⁹ Djeca stvaralački čin stvaraju spontano. Već od druge i treće godine ulaze u svijet mašte te počinju od različitih elemenata stvarati nove konstrukcije. Bognar ističe tri važne značajke mišljenja koje su povezane s kreativnošću: osjetljivost na unutrašnje i vanjske podražaje, izostanak inhibicije i mogućnost potpune predanosti aktivnosti. Međutim, Grupas je primijetio kako se uključivanjem u obrazovni sustav kreativnost smanjuje između pete i sedme godine života. Tada se očekuje preciznost, logika, točnost mišljenja te prevladava konvergentno mišljenje. Dječja kreativnost i kreativnost odraslih ne mogu se procjenjivati istim kriterijima jer ne proizlaze iz istih iskustvenih pretpostavki.²⁰ Dok se kreativnost odraslih procjenjuje konačnim djelom, kod djece je najvažniji proces kreativnosti.

¹⁸Rudi Supek. 1987. *Dijete i kreativnost*. ČGP Delo. OOUR Globus. Ljubljana.

¹⁹Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce. Zagreb

²⁰Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce. Zagreb

3.2 Mjerenje kreativnosti

Postoje određeni kriteriji prema kojima se prepoznaje kreativnost. Među prvima je sposobnost uočavanja problema i promišljanje o njima, kao i sposobnost lakoga prihvaćanja novih ideja i odgovori na njih brojnim asocijacijama i mogućim odgovorima. Zatim sposobnost prilagodbe i promjene načina mišljenja prema situaciji. Originalnost je osobni odgovor i najpoželjnija osobina kreativnosti, a ona se može mjeriti sposobnošću preoblikovanja i drukčije uporabe predmeta.²¹

Ispitivanje kreativnosti najčešće se provodi kognitivnim testovima ili testovima osobina ličnosti. Guilford i Lowenfeld (1958) postavili su osam kriterija za mjerenje kreativnosti:²²

1. *Osjetljivost za probleme*, a očituje se u sposobnosti uočavanja novih stvari, detalja, posebije crte i osobine, uočavanje neobičnijih situacija.
2. *Stanje prijemčivosti* omogućuje otvorenost za nove ideje i podražaje koji nam dolaze izvana, lakoću primanja i odgovora na njih te posjedovanje brojnih asocijacija i mogućnosti odgovora.
3. *Pokretljivost* u reakcijama na vanjske dojmove i doživljaje, sposobnost brzoga prilagođavanja i mijenjanja načina mišljenja.
4. *Originalnost* smatramo najdragocjenijom osobinom kreativnosti. Sposobnost je pronalaženja sasvim osobnoga odgovora.
5. *Sposobnost preoblikovanja* - sposobnost da za poznato nađemo novu vrstu upotrebe.
6. *Sposobnost analize i apstrakcije* - raščlanjivanje u dijelove kako bismo uočili gotovo neprimjetne detalje.
7. *Sinteza* kao sposobnost povezivanja dijelova u smislenu cjelinu.
8. *Koherentna organizacija* - sposobnost dovođenja vlastitih misli, osjećaja u vezu s vlastitom ličnošću.

²¹Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce. Zagreb

²²Supek, Rudi. 1987. *Priroda ljudske kreativnosti. Dijete i kreativnost*. ČGP Delo. OOUR Globus. Ljubljana.

3.3 Test kreativnosti

Vjerojatno najpopularniji test kreativnosti osmislili su Klaus Urban i Hans Jellen pod nazivom *Test for Creative Thinking – Drawing Production*. Test je osmišljen tako da jednako testira ispitanike svih dobnih skupina neovisno o kulturi iz koje potječu. Lako je primjenjiv na djeci od pet godina nadalje. Papir za crtanje sadrži okvir i šest elemenata koji mogu služiti kao polazište novoga crteža. Zadatak je dovršiti crtež. Ocjenjivanje crteža jasno je definirano prema 11 kriterija:

1. Kontinuiranost – ispitanik koristi i nadograđuje postojeće elemente.
2. Dovršavanje – ispitanik dopunjava postojeće elemente osnovnim likovnim elementima.
3. Novi elementi – korištenje novih oblika, simbola ili elemenata.
4. Poveznice elemenata linijama – spaja elemente linijama.
5. Poveznice elemenata čine temu crteža – elementi su ukomponirali u svrhu određene teme.
6. Crtanje izvan okvira – element koji se nalazi izvan okvira iskorišten je u crtežu.
7. Crtanje izvan okvira neovisno o likovnom elementu.
8. Perspektiva – prikaz trodimenzionalnosti.
9. Humor i afektivnost – humoristična ili emocionalna reakcija.
10. Nekonvencionalnost – uporaba apstraktnih elemenata ili tema, simbola ili znakova, ne pretvara zadane elemente u konvencionalne predmete.
11. Brzina – potrebno vrijeme za osmišljavanje odgovora.

Iako ne postoji točna skala ocjenjivanja, istraživači obično koriste skalu od 1 do 6 za ocjenjivanje svake komponente, a konačni je rezultat zbroj svih komponenata.²³

²³Urban, Klaus K. 2004. *Assessing Creativity: The Test of Creative Thinking – Drawing Production (TCT-DP)*. Psychology Science. Volume 46.

3.4 Crtež kao komunikacijsko sredstvo

Dječji crtež i izražavanje uvijek je odraz djetetova emocionalnog života i osobnosti. Potreba za likovnim izražavanjem i komunikacijom putem slike razvija se postepeno. Dijete u svom likovnom izražavanju vizualizira ideje, istražuje i rješava probleme. To je uvijek osobni pristup koji u sebi sadrži elemente svjesnoga i nesvjesnoga. Za vrijeme likovnoga procesa otvoreno govore o svojoj okolini i osjećajima. Obilježja su dječjega likovnog izraza spontanost, ekspresija, uključivanje realnoga i fantastičnoga. Sposobnost prikaza okoline mijenja se od simbolizacije preko prikazivanja onoga što dijete zna o okolini do prikazivanja onoga što se stvarno objektivno može vidjeti u okolini.²⁴ Tako Read (1945) iznosi tri razvojna stupnja u likovnome izražavanju. „Dijete do sedme godine spoznaje stvarnost oko sebe. Tada je likovni izraz slobodan i pomoću njega komunicira sa okolinom i iznosi emocije. Od sedme do četrnaeste godine sa zanimanjem promatra svijet pa i likovni izraz postaje sve složeniji. Nakon četrnaeste godine dijete počinje obraćati pozornost na likovne vrijednosti, uči o likovnim pravcima i sustavima te svjesno primjenjuje likovni jezik.“²⁵

Djeca za svaki nacrtani oblik iz okoline imaju svoje viđenje i tumačenje. Ti oblici nisu imitacija stvarnih oblika, već prerađeni i reinterpetirani na sebi svojstven način, sve dok okolina ne nametne svoje viđenje oblika i načine prikazivanja. Time se prekidaju prirodne funkcije i tokovi dječjih misli te razvoj sposobnosti.²⁶

Međutim, likovni je jezik urođen i služi za upoznavanje djetetove svijesti i komunikacije na način koji dijete nije naučilo, već je sustavni dio njega. Na taj način dijete uvijek govori o svom viđenju i iskustvu, prenosi i prevodi događanja u svojoj svijesti.

²⁴Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce. Zagreb

²⁵Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce. Zagreb 72. str.

²⁶Belamarić, Dobrila. 1987. *Likovno stvaralaštvo djeteta. Dijete i kreativnost*. ČGP Delo. Ljubljana.

3.5 Analiza crteža

Crtanje je aktivnost prilikom koje se koriste različita osjetila poput kinestetičkoga, vizualnoga, taktilnoga. Pojedinaac prepoznaje crtež kao način na koji može izraziti sebe. Zbog toga crtež sadrži mnogo informacija o razvoju, emocionalnom i kognitivnom funkcioniranju, skrivenim i potisnutim traumama, prenosi osjećaje i percepcije.²⁷ Dijete crta ono što ga je mentalno ili emocionalno impresioniralo.

Dobрила Belamarić navodi kako djeca, kada prate neku pojavu iz vanjskoga ili unutrašnjega svijeta, promatraju je na njima svojstven način neposrednog kontakta i poistovjećuju se s njom te će njihova interpretacija biti stvaralačka.²⁸

Proučavanje dječjih crteža ima dugu tradiciju na području psihijatrije, psihologije, obrazovanja i sličnih disciplina. Crtež se može koristiti kao igra, na slobodnu ili zadanu temu. Kada se koristi slobodna tema, odabir prikazanoga uvijek je medij za neverbalnu komunikaciju (Malchiodi, 1998).²⁹

Dijete kombinira igru i aktivnost crtanja, a grafičkim prikazom prikazuje doživljaje i vlastite emocije jer je djeci crtež uobičajen način izražavanja i komunikacije s okolinom. Likovnim izražavanjem može se promatrati, ali i poticati perceptivni, senzorni i motorički razvoj djeteta. Razvoj vizualne percepcije kod djece vrlo je bitan radi proširenja područja zanimanja i uočavanja bitnih informacija. Pojam stvaralačka percepcija koristi se za usmjerenost pažnje koja nadilazi uobičajenu percepciju, a česta je kod djece. Kada se zaokupi i pažljivo promatra neki predmet, dijete mu dodjeljuje smisao i značenje te on postaje osnova za stvaralaštvo.³⁰ Likovnim izražavanjem također se potiče emotivan razvoj, najvažnija komponenta u formiranju ličnosti.³¹

Dječje emocije uvijek su jednostavne i spontane za razliku od odraslih. Crtanje omogućava spontano eksperimentiranje s emocijama i slobodu izražavanja. Ljudi se slobodnije izražavaju neizravno, na granici svjesnoga i nesvjesnoga te su iz tog razloga razvijene mnoge projekтивne tehnike koje omogućavaju indirektno ispitivanje za projiciranje osjećaja i uvjerenja na zadani motiv.³²

²⁷Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce. Zagreb

²⁸Belamarić, Dobрила. 1987. *Dijete i oblik. Likovni jezik predškolske djece*. Školska knjiga. Zagreb.

²⁹Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce. Zagreb

³⁰Belamarić, Dobрила. 1987. *Dijete i oblik. Likovni jezik predškolske djece*. Školska knjiga. Zagreb.

³¹Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce. Zagreb

³²Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce. Zagreb

3.6 Test „Kuća – drvo – čovjek“

Jedan je od projekivnih testova „Kuća – drvo – čovjek“ koji je osmislio Buck 1948. godine. Test omogućava intelektualno procjenjivanje funkcioniranja djeteta na temelju triju motiva. Motivi su svoj djeci poznati, a njihovim načinom prikazavanja dobiva se uvid u stavove djeteta.

Način prikazivanja kuće govori o djetetovu domu i onima koji u njemu žive dok je drvo pretpostavka dječjega psihičkog razvoja i osjećaja prema okolini. Crtež ljudske figure izravno otkriva osobine ličnosti i procjenjuje intelektualnu razinu. Strukturalna svojstva poput veličine, linije, kompozicije ljudskoga lika u okolini, kao i odnos glave i trupa, govori o izražavanju vlastitih potreba i sukoba. Evaluacija testa odnosi se na prisutnost ili odsutnost obilježja, detalja, proporcija i boje. Crteži se subjektivno analiziraju po elementima na crtežu.³³ Kada je djetetu omogućeno spontano crtanje, pogotovo ljudske figure, tada crtež postaje oblik komunikacije koji oslikava djetetovo emocionalno stanje i stanje okoline u tom trenutku.³⁴ Izraziti sebe nije jednostavno jer se isprepliću svjesni i nesvjesni motivi, konflikti i motivacija da prikažemo sebe kako želimo da nas okolina doživi. Kod izvođenja testa vrlo je bitno da pojedinac sam odlučuje o promjeni crteža kako bi se kod kreativnoga rada aktivirala izražajnost u simbolima, boji, detaljima i strukturi.

Crtanje je prirodan način komuniciranja koji omogućava izražavanja osjećaja i misli na način koji je nekada jednostavniji od verbalnoga. Osigurava priliku da se komunicira o problemima, osjećajima, istražuje i izmišlja. Crtež predstavlja značajnu kategoriju ljudske komunikacije. Govori više i intenzivnije od drugih načina, a istovremeno predstavlja realni svijet povezan s vlastitim doživljajima toga svijeta. Dok dijete crta, ono reagira spontano i otkriva elemente nesvjesnoga i zato dječji vizualni rad rasčlanjuje dječju ličnost.

³³Oster, Gerald D.; Gould Crone, Patricia. 2004. *Using Drawings in Assessment and Therapy*. Second Edition. Routledge.

³⁴Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce. Zagreb

4 EMPIRIJSKI DIO

4.1 Cilj istraživanja

Cilj je istraživanja analizom crteža djece u osnovnoškolskom obrazovanju na temelju istraženih tema s tumačenim emocionalnim indikatorima usporediti s crtežima djece iz neformalnoga obrazovanja, likovnih radionica, čime dobivamo usporedbu razvoja vizualne percepcije kod djece iste dobi, kao i otkrivanje stavova i osjećaja pojedinca. Dječji likovni izraz sredstvo je komunikacije između djeteta i okoline. Dječji crtež koristi se kao dijagnostičko sredstvo i kao pokazatelj djetetove zrelosti, odnosno motoričkoga, intelektualnoga i kognitivnoga razvoja. Također se može koristiti za otkrivanje emocionalnih smetnji i procjene ličnosti. Boljim razumijevanjem dječjih crteža učitelji likovne kulture mogli bi usmjeriti pozornost i ukazati na problem kod određenoga djeteta.

Cilj je istraživanja ukazati koliko se može iščitati iz dječjega likovnog izraza te istaknuti važnost likovne kulture u razvoju djece.

4.2 Uzorak istraživanja

Istraživanje je provedeno tijekom travnja, svibnja i početkom lipnja 2019. godine u Osnovnoj školi u Zagrebu (redovna nastava) i privatnoj školi crtanja i slikanja (izvanškolska aktivnost). Sudjelovala su djeca do dvanaest godina starosti, tj. učenici petoga razreda u redovnoj nastavi. Održana su tri nastavna sata u formalnome i neformalnome obrazovanju, a istraživanje je provedeno na 65 djece, od toga 51 u formalnome i 14 u neformalnome obrazovanju. Unutar nastavnoga sata istraživanje je uklopljeno u nastavnu jedinicu *Točka i crta - obrisne crte, tok i karakter crta (Nastavni plan i program za osnovnu školu. 2006. MZOS.)*.

4.3 Metode istraživanja

Istraživanje je provedeno kvalitativnom metodom. Odabrana je navedena metoda radi cjelovitijega razumijevanja motivacije i potrebe ciljane grupe, kao i faktora koji utječu na rezultate. Istraživanje se temeljilo na manjem broju ispitanika koji posjeduju karakteristike važne za temu istraživanja.

4.4 Instrumenti istraživanja

Instrumenti istraživanja bili su test kreativnosti „Test kreativnog mišljenja“ (K. Urban i H. Jelle) te test osobnosti „Kuća – drvo – čovjek“ (J. Buck) za koji su osmišljavali priču na temelju nacrtanoga. Učenički radovi analizirani su prema skalama korištenih testova.

4.5 Oblici rada i nastavne metode

Oblik rada primijenjen u istraživanju jest *individualni rad* tijekom uvodnoga i likovnoga zadatka kojim se potiče samostalnost u rješavanju zadatka i promišljanju o likovnom problemu te razvija kritično mišljenje. Nastavna metoda koja je uslijedila nakon uvodnoga zadatka i evaluacije jest *rasprava* uz poticanje učenika na iznošenje vlastitoga mišljenja, argumentiranje vlastitih stavova i vrednovanje vlastitoga i tuđega rada na temelju valjanjih argumenata i zaključaka. Način rada je crtanje po sjećanju, zamišljanju ili izmišljanju.

4.6 Opis tijeka istraživanja

U redovnom obrazovanju nastava je održana u tri odjela petoga razreda. Tijekom nastave provedena je nastavna jedinica *Točka i crta - obrisne crte, tok i karakter crta* (Nastavni plan i program za osnovnu školu. 2006. MZOS.). Nastavni sat započeo je testom kreativnosti „Test kreativnoga mišljenja“ (K. Urban i H. Jelle). Upute za rješavanje zadatka navodile su kako će svatko dobiti papir s nekoliko zadanih likovnih elemenata crte te da dovrše crtež po vlastitome izboru. Zatim je uslijedila analiza nacrtanoga. Komentiralo se što su učenici do crtali, kakve su asocijacije imali na već postojeće likovne elemente crte te kakve su linije koristili. Potom smo definirali karakter crte, prvi ključni pojam nastavne jedinice. Prikazala sam animirani film *Linea* na koji su učenici reagirali vrlo aktivno te komentirali i definirali obrisne crte. Također smo objašnjavali tok crte, nakon čega je slijedio prikaz drukčijega pristupa crtežu, reprodukcija Durerovog *Nosoroga*. Učenici su sami uočavali linije unutar crteža koje nazivamo strukturne crte. Nakon obrade ključnih pojmova nastavne jedinice *Točka i crta - obrisne crte, tok i karakter crta* slijedio je likovni zadatak, test osobnosti „Kuća – drvo – čovjek“ (J. Buck). Upute za izradu likovnoga zadatka jesu da učenici ukomponiraju zadane linije unutar triju navedenih motiva. Uz tri zadana motiva naglašeno je da mogu do crtati i popuniti crtež motivima po želji. Tijekom izrade likovnoga zadatka učenici su potaknuti da smisle priču o svome crtežu. U svrhu lakšega povezivanja i opisivanja svakoga motiva, učenici su dobili sljedeća pitanja: tko je čovjek kojega ste prikazali, čija je kuća, kakvo je drvo, je li to sretna kuća, od čega je napravljena, tko živi u

njoj, tko ju posjećuje, koje je vrste drvo, je li živo, tko brine o njemu, koliko je staro, tko je osoba, kako se osjeća, koliko je stara itd.

Po završetku nastavnoga sata slijedila je analiza i vrednovanje, ponavljanje ključnih pojmova te iščitavanje priče iz tuđega crteža na što su učenici reagirali s izrazitim zadovoljstvom.

U neformalnome obrazovanju tijekom sata bio je nešto drukčiji. Na početku radionice zadan je jednaki test kreativnosti s istim uputama, a nakon završetka testa predstavljen je test osobnosti „Kuća – drvo – čovjek“ kao kontrast onome što su do tada crtali. Naime, u prijašnjem zadatku djeca su slobodno birala motive koje će nacrtati, a u ovom su zadatku zadana tri motiva uz koje mogu do crtati što god žele. Tijekom crtanja učenicima je objašnjeno kako će o crtežu osmišljavati priču te su postavljena neka pitanja koja bi im mogla pomoći u boljem opisu nacrtanoga.

5 PRIKAZ I ANALIZA REZULTATA

5.1 Analiza testa kreativnosti

Test kreativnosti proveden je u tri odjela petoga razreda osnovne škole u sklopu nastave Likovne kulture te tri sata u sklopu izvanškolske privatne škole crtanja i slikanja. Polaznici pohađaju privatnu školu za crtanje i slikanje dva puta tjedno u trajanju od sat i pol u razdoblju od dva mjeseca do dvije godine. Ispitana su djeca starosti između 6 i 12 godina.

Ispitanici su dobili papir sa standarnim testom kreativnosti prema K. Urban i H. Jelle, a koji sadrži pet elemenata unutar te jedan izvan okvira. Zadatak je bio dovršiti crtež kako god žele unutar vremenskoga okvira od petnaest minuta.

Bodovanje je provedeno prema uputama za bodovanje testa iz teksta Klause Urbana koji sadrži 11 kriterija za bodovanje u skali od jedan do šest za svaku komponentu. Sve se komponente zbrajaju te se prema konačnome rezultatu razvrstavaju u šest kategorija:

- 1) 11 - 19 bodova
- 2) 20 – 28 bodova
- 3) 29 – 38 bodova
- 4) 39 – 48 bodova
- 5) 49 – 57 bodova
- 6) 58 – 66 bodova

Ukupono je sudjelovalo 70 djece, 56 učenika petoga razreda u osnovnoj školi u Zagrebu (redovna nastava) i 14 polaznika privatne škole crtanja i slikanja (izvanškolska aktivnost).

U kategoriji „Bodovi 1“ ne nalazi se niti jedan rad.

U kategoriji „Bodovi 2“ nalaze se tri rada učenika osnovne škole (redovna nastava)

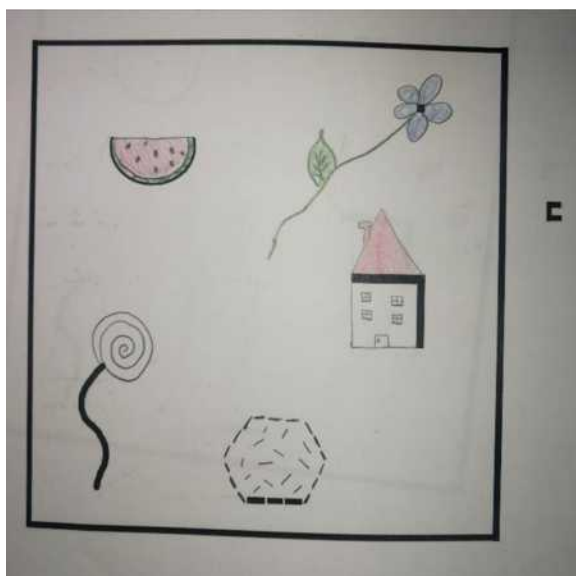
U kategoriji „Bodovi 3“ nalazi se 29 radova učenika iz redovne nastave te 4 rada polaznika privatne škole crtanja i slikanja.

U kategoriji „Bodovi 4“ nalazi se 19 radova učenika iz redovne nastave te 3 rada polaznika privatne škole crtanja i slikanja.

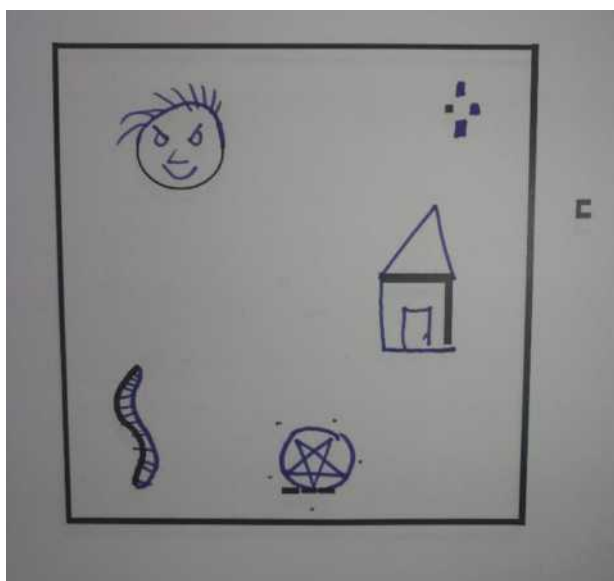
U kategoriji „Bodovi 5“ nalaze se 4 rada polaznika privatne škole crtanja i slikanja.

U kategoriji „Bodovi 6“ nalazi se 1 rad učenika iz redovne nastave te 3 rada polaznika škole za crtanje i slikanje (izvanškolska aktivnost)

Radovi iz kategorije „Bodovi 2“

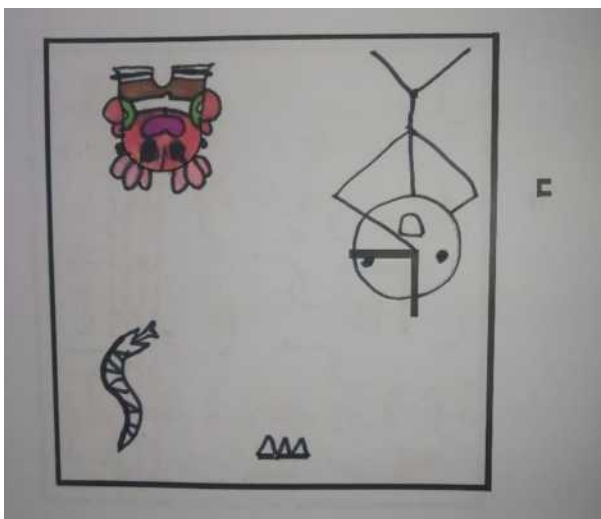
Slika 1, 5.razred redovne osnovne škole

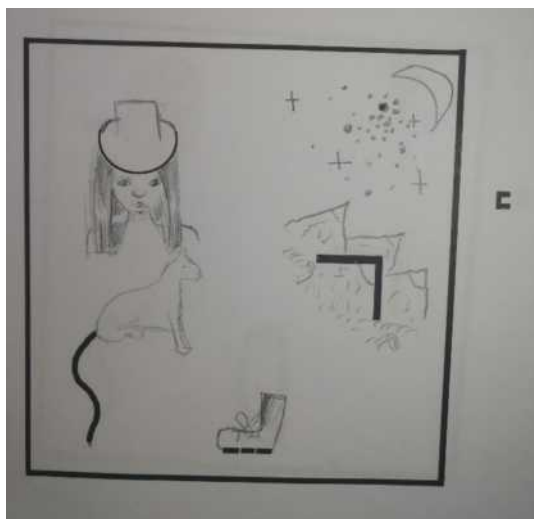
Slika 2, 5. razred redovne osnovne škole

Radovi ocijenjeni između 11 i 19 bodova djelomično nadograđuju zadane elemente te ih dopunjavaju linijama uz minimalno korištenje novih oblika. Svaki element je korišten za odvojenu asocijaciju. Crteži nisu ukomponirani kako bi se ostvarila određena tema. Zadani element koji se nalazi izvan okvira nije iskorišten u crtežu. Također nije ostvareno crtanje izvan okvira neovisno o zadanome elementu. U crtežu se ne teži prikazu trodimenzionalnosti. Crteži ne stvaraju humorističnu ni emocionalnu reakciju zbog korištenja vrlo bliskih nerazrađenih asocijacija. Oblike koji su nastali do crtavanjem zadanoga oblika izvedenoga likovnim elementom crte učenik pretvara u konvencionalne predmete. Uočljiva je najniža razina kreativnosti temeljena na uobičajenim šablonskim prikazima bez naznaka inovativnosti.

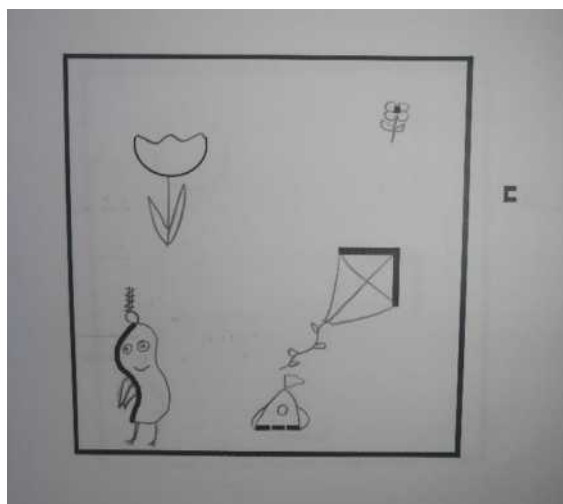
Radovi iz kategorije „Bodovi 3“

Slika 3, 5.razred redovne osnovne škole

Slika 4, 5.razred redovne osnovne škole

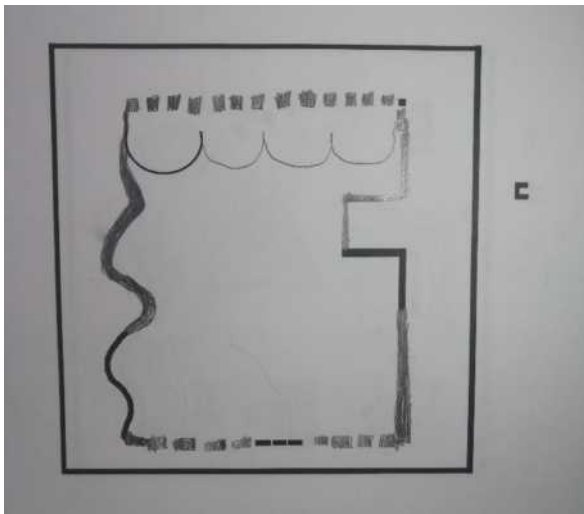
Slika 5, 5.razred redovne osnovne škole

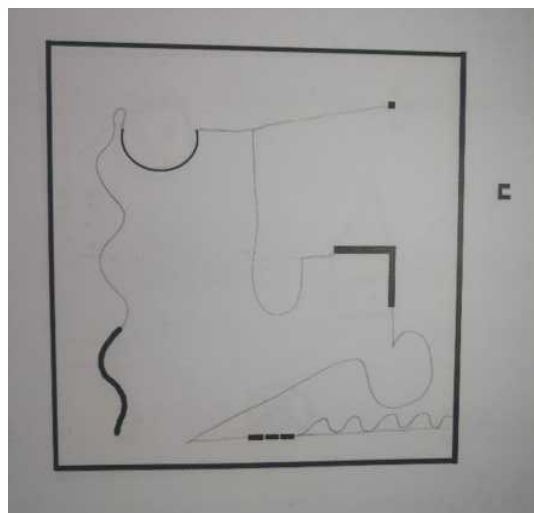
Slika 6, 5.razred redovne osnovne škole

U kategoriji „Bodovi 3“ nalazi se najviše radova učenika osnovne škole, čak 29, što čini većinu radova učenika redovne nastave. Radovi koji su ocijenjeni između 29 i 38 bodova nadograđuju elemente unutar okvira. U crtežima rabe udaljenije asocijacije uz vidljivo korištenje stereotipa poput stickmana, kružića sa zrakama za sunce, smajlića, cvjetića i slično. Međutim, vidljiv je i odmak u načinu prikazivanja motiva u korištenju drukčijeg očišta, ekspresija te povezivanje više crteža u temu rada.

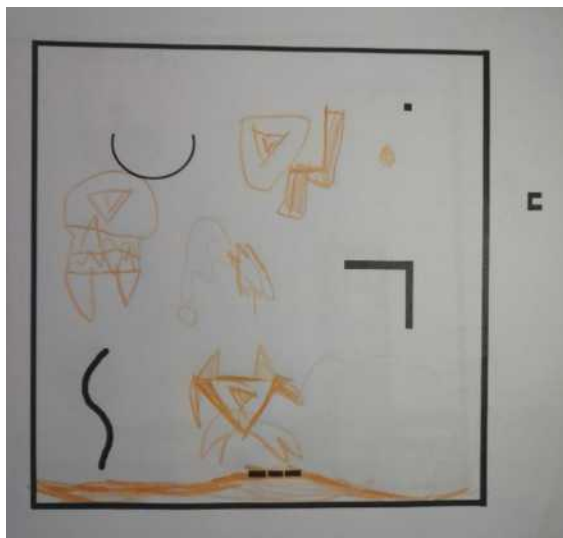
U kategoriju „Bodovi 3“ također pripadaju i nefigurativni radovi koji zadane elemente dopunjuju drugim geometrijskim oblicima i linijama. Korištenje apstraktnih elemenata čini rješenje nekonvencionalnijim te za razliku od prethodnih radova unutar ovih uočavamo spajanje elemenata u jednu cjelinu.

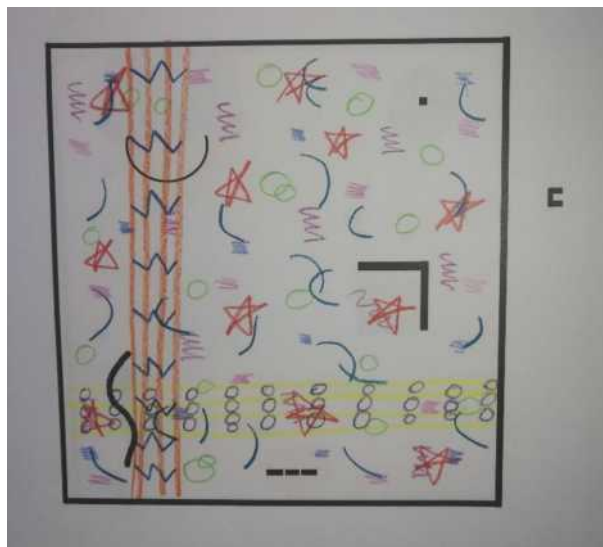
Slika 7, 5.razred redovne osnovne škole

Slika 8, 5.razred redovne osnovne škole

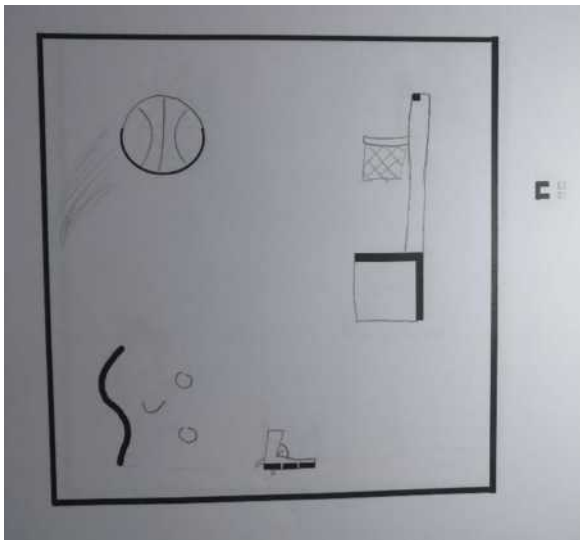
Slika 9, petogodišnji polaznik vanškolske
privatne škole crtanja i slikanja

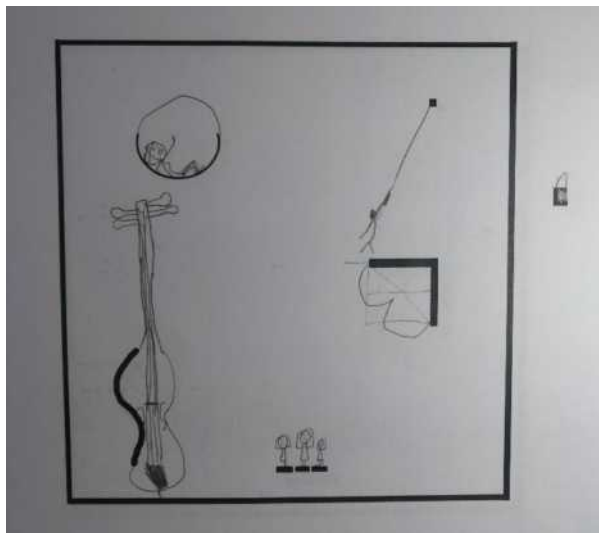
Slika 10, 5.razred redovne osnovne škole

Dva posebno zanimljiva rada iz kategorije „Bodovi 3“ ne nadograđuju niti dopunjuju postojeće likovne elemente, već stvaraju nove oblike. Novi elementi ukomponirani su kako bi se ostvarila određena tema. Vidljivo je promišljanje o kompoziciji unutar okvira. Kako zanemaruju postojeće elemente unutar okvira, tako i likovni element izvan okvira ostaje neiskorišten u crtežu. Crtanje je također smješteno isključivo unutar okvira. Zanimljivo je da je autor rada unutar kojeg je korištena isključivo narančasta olovka (9. slika) star samo pet godina i polaznik izvanškolske aktivnosti u školi za crtanje i slikanje dok je autor drugoga rada (10. slika) učenik petoga razreda u redovnoj nastavi osnovne škole u Zagrebu.

Radovi iz kategorije „Bodovi 4“

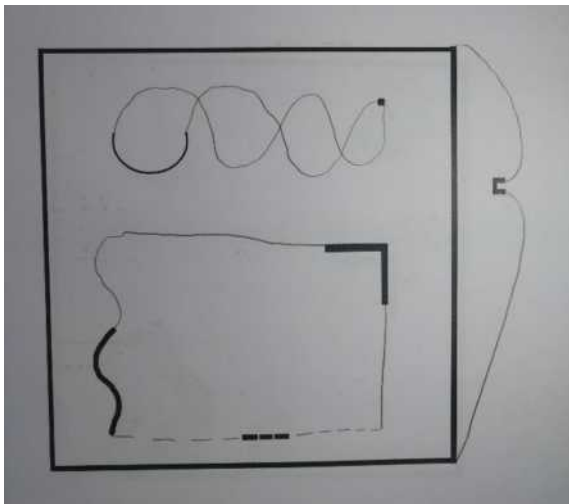

Slika 11, 5.razred redovne osnovne škole

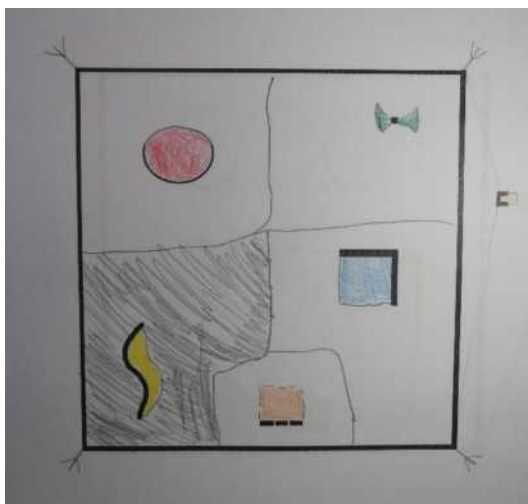

Slika 12, 5.razred redovne osnovne škole

Ukupno je 22 rada ostvarilo između 39 i 48 bodova, od toga 19 radova učenika redovne nastave šestoga razreda osnovne škole u Zagrebu te 4 rada polaznika izvanškolske aktivnosti u školi za crtanje i slikanje. Za razliku od radova iz kategorije „Bodovi 3“ na radovima iz kategorije „Bodovi 4“ uočavamo težnju za komponiranjem elemenata u jednu temu. Također, postojeći element izvan okvira iskorišten je u crtežu. Međutim, uočljivi su uobičajeni šablonski prikazi poput smajlića ili stickmana.

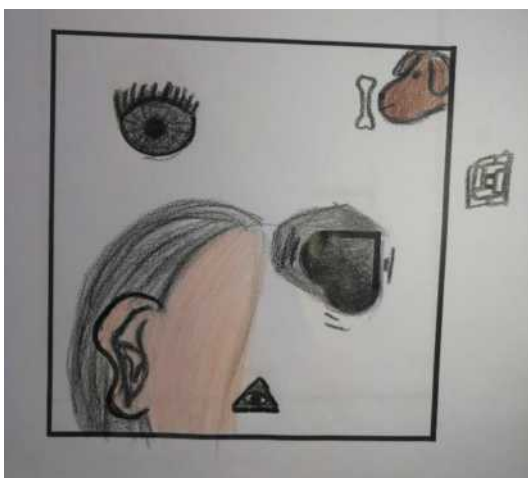

Slika 13, 5.razred redovne osnovne škole

Slika 14, 5.razred redovne osnovne škole

Unutar kategorije „Bodovi 4“ također se nalaze radovi nefigurativnih prikaza. Učenici su koristili i nadogradili linijama sve postojeće elemente, unutar i izvan okvira, te ih povezali u jednu cjelinu.

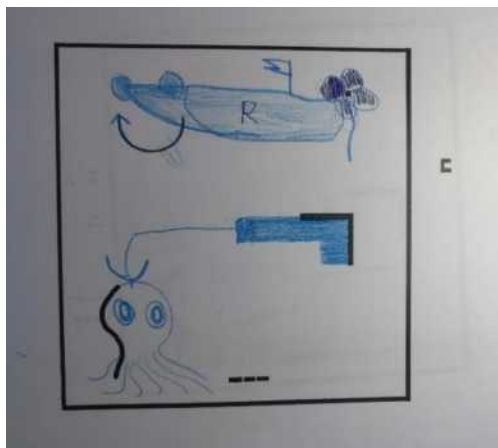
Slika 15, 4.razred i polaznik vanškolske privatne škole crtanja i slikanja

Slika 16, 1. razred i polaznik vanškolske privatne škole crtanja i slikanja

Radovi polaznika privatne škole za crtanje i slikanje (izvanškolska aktivnost), koji su pripali u kategoriju „Bodovi 4“, ispunjavaju i nadograđuju svih šest elemenata unutar i izvan okvira, međutim crteže ne povezuju u jedinstvenu temu. Zanimljiv je odabir udaljenih asocijacija u kombinaciji sa šablonskim prikazima cvjetića ili oka.

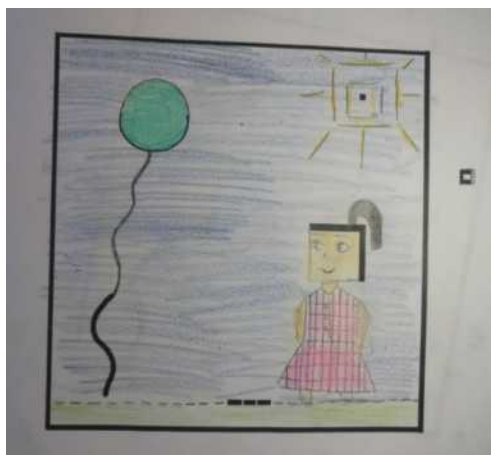
Radovi iz kategorije „Bodovi 5“

Slika 17, 5.razred redovne osnovne škole

Slika 18, 5.razred redovne osnovne škole

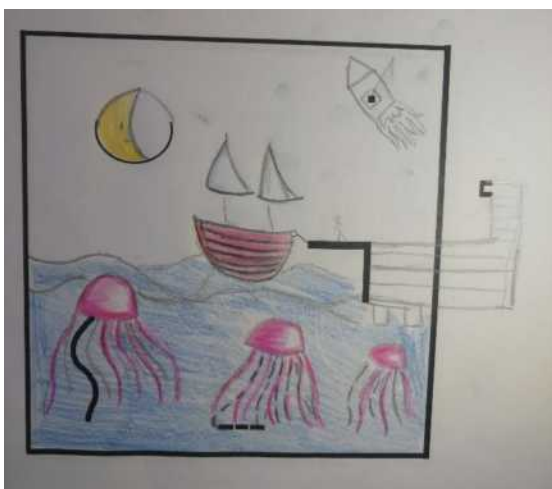
Slika 19, 4.razred i polaznik vanškolske
privatne škole crtanja i slikanja

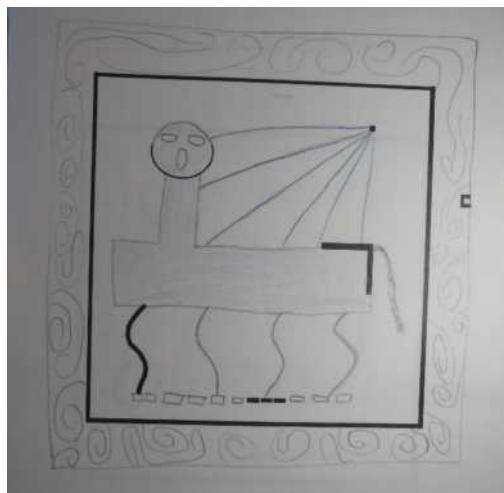
Slika 20, 5.razred redovne osnovne škole

Radovi koji su ostvarili između 49 i 57 bodova svrstani su u kategoriju „Bodovi 5“ u kojoj se ukupno nalazi 7 radova, od toga 3 rada učenika 6. razreda redovne osnovne škole te 4 rada polaznika privatne škole za crtanje i slikanje (izvanškolska aktivnost). Radovi svrstani u ovu kategoriju rabe i nadograđuju postojeće elemente s težnjom za spajanje crteža u jedinstvenu temu. Dopunjuju te dodaju nove oblike, međutim zadržavaju se unutar okvira, a crtanje se ne nastavlja izvan okvira. U nekim radovima prisutan je humor ili emocionalna reakcija korištenjem ekspresija i izraza. Također zamjećujemo spajanje više postojećih elemenata unutar jednoga motiva ili ukomponiranje elemenata unutar crteža.

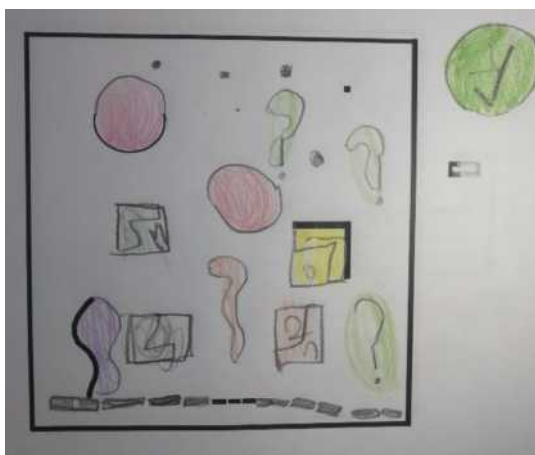
Radovi iz kategorije „Bodovi 6“

Slika 21, 5.razred i polaznik vanškolske privatne škole crtanja i slikanja

Slika 22, 5.razreda redovne osnovne škole

Slika 23, šestogodišnji polaznik vanškolske privatne škole crtanja i slikanja

Slika 24, 3.razred i polaznik vanškolske privatne škole crtanja i slikanja

Ukupno četiri rada sakupilo je između 58 i maksimalnoga broja bodova te pripalo u kategoriju „Bodovi 6“. Jedan rad nacrtao je učenik petoga razreda osnovne škole na redovnoj nastavi dok su ostala tri radovi polaznika privatne škole za crtanje i slikanje (izvanškolska aktivnost), od toga jedan autor pohađa peti razred, drugi autor treći razred, dok treći ima samo šest godina. Na radovima iz kategorije „Bodovi 6“ uočavamo kako ispitanik koristi i nadograđuje sve postojeće elemente, dopunjava ih te dodaje nove oblike i elemente sve povezujući i komponirajući kako bi se ostvarila određena tema. Dva autora s najviše bodova ne ograničavaju se okvirom, već crtež nastavljaju izvan

okvira ukomponirajući postojeći element unutar crteža. Uočljiva je težnja prikazu trodimenzionalnosti. Autori koriste apstraktne elemente ili udaljene asocijacije za ostvarivanje teme te ne pretvaraju zadane likovne elemente u konvencionalne predmete. Prisutan je visok stupanj kreativnosti i neuobičajenosti u prikazu, a svaki rad sadrži drukčiji tip likovnoga odgovora u kontekstu odabira motiva i teme. Zadani elementi sada su teško uočljivi zbog mnogo nadodanih elemenata i dobre uklopljenosti u crtež. Svi crteži sadrže mnogo detalja što dokazuje ulaganje truda u njihovu izradu.

5.2 Analiza testa „Kuća – drvo – čovjek“

Danas je test „Kuća – drvo – čovjek“ jedna od najčešće korištenih metoda za prikupljanje podataka o individualnom stupnju integracije ličnosti, kognitivnoj zrelosti i međuljudskoj povezanosti (Oster i Crone, 2004). Tri su motiva izabrana zbog dobrog poznavanja svakoga pojedinca, od vrlo male djece do starijih ispitanika. Osim što se koriste u psihološkoj procjeni, crteži ovih motiva pokazali su se korisnima za testiranje predškolske djece. Ispitanik prikazuje motive prema dosadašnjem iskustvu te ih povezuje s osobnim doživljajem sebe i okoline.³⁵

Smatra se da crtež kuće ukazuje na veze s obiteljskim životom osobe koja crta. Kuća simbolizira glavno mjesto potpore i ljubavi te također veze u obitelji u smislu pristupačnosti, stabilnosti i sigurnosti. Prema DiLeu (1983) dimnjak je jedan od emocionalnih indikatora koji ukazuje na osjećaj topline unutar kuće, međutim puno dima može ukazivati na napetost i nesklad unutar obitelji. Također, odabir veličine motiva ukazat će na osobnost pa tako mala kuća simbolizira osjećaj odbijenosti, a prozori i vrata ukazuju na odnos prema svijetu. Izostanak vrata ukazivat će na nedostupnost, dok velika vrata simboliziraju socijalnu dostupnost. Prozori ukazuju na otvorenost prema drugima. Tumačenje ostaje u kontekstu svih čimbenika unutar testa.

Crtež stabla predstavlja doživljaj sebe unutar okoline. Smatra se posebno bogatim za uvid u sadržaj života. Tumačenjem crteža stabla doznajemo osobne karakteristike crtača jer prikaz stabla odražava dugotrajne, nesvjesne osjećaje prema sebi. Od triju motiva drvo neizravno povezujemo sa sobom, za razliku od kuće koju je moguće izravno povezati sa životom u obitelji. Postoje mnoga i opširna tumačenja crteža stabla, od Buckova priručnika do razrađenijih teorija koje se fokusiraju na drvo kao neovisno dijagnostičko sredstvo (Bolander, 1977; Koch, 1952). Neki od znakova koji se mogu pojaviti na crtežima stabla samo su mali dio mogućih tumačenja. Međutim, i oni daju početnu sliku za istraživanje ličnosti. Tako će veličina stabla ukazivati na agresiju, dominaciju ili pak osjećaj nesigurnosti i nemoći. Način na koji je nacrtano deblo ukazuje na impulzivnost ili nezrelost. Grane ukazuju na društveni kontakt dok je krošnja simbol našega unutrašnjeg svijeta misli i ideja.

Crtež osobe prvenstveno je percepcija o sebi i osobi koja želi biti (Wenck, 1986). Tako iz prikaza osobe možemo iščitati vlastiti doživljaj sebe, od fizičkoga do psihičkoga. Mnogi testovi ličnosti temelje se isključivo na crtežu osobe. Goodenoughtov test „Crtež ljudske figure“ iz 1926. temelji se na pretpostavci da određeni aspekti ukazuju na osobine ličnosti crtača kao i njegovu inteligenciju. Budući da se dječji prikaz čovjeka razvija od faze „punoglavca“, glava i tijelo spojeni su u krug iz kojega izviru linije za ruke i noge. Kako se mijenja percepcija okolnoga svijeta, tako se i prikaz

³⁵Oster, Gerald D.; Gould Crone, Patricia. 2004. *Using Drawings in Assessment and Therapy*. Second Edition. Routledge.

mijenja do uobičajenoga crteža čovjeka.³⁶ Machover proširuje test „Crtež ljudske figure“ te novi test „Nacrtaj čovjeka“ iz 1957. postaje najpoznatiji test korišten u mnogobrojnim istraživanjima ličnosti. Procjena crteža temelji se na odnosima između elemenata, primjerice odnos veličine glave i trupa.³⁷ Wesson i Salamon (2001) ističu kako crtež ljudske figure iznosi više opisnih informacija o emocionalnom i fizičkom stanju djeteta od verbalnoga intervjua.

Radovi prikupljeni tijekom istraživanja analizirani su prema definicijama i opisima faktora bodovanja iz sljedećih referenci:

Buck, J. 1966. *The House – Tree – Person Technique*. Revised Manual. Los Angeles: Western Psychological Services.

Hammer, E. 1967. *The Clinical Application of Projective Drawings*. Springfield, Illinois: Charles Thomas.

Wenck, S. 1988. *House – Tree – Person Drawings*. An Interpretive and Diagnostic Handbook. Los Angeles: Western Psychological Services.

³⁶ Belamarić, Dobrila. 1987. *Dijete i oblik, likovni jezik predškolske djece*, Školska knjiga. Zagreb

³⁷ Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce. Zagreb

Slika 1, 5.razred redovne osnovne škole

Crtež se nalazi u sredini papira, a pritisak je tijekom crtanja jednoličan što upućuje na stabilnu osobu. Veličina je elemenata proporcionalna s malom uporabom perspektivnoga smanjenja. Na crtežu uočavamo detalje poput crijepa na krovu, zavjesa, detalja na ulaznim i garažnim vratima, ogradu terase i žlijeb za odvod kišnice, a najzanimljiviji je detalj vjeverica unutar stabla. Prema tablici se navodi da previše detalja upućuje na krutu, tjeskobnu osobu, pretjerano osjetljivu i moguće nesretnu. Međutim, sigurno je da je riječ o osobi koja promatra svijet oko sebe te kritički promišlja.

Čovjek je prikazan u donjem dijelu kompozicije unutar zadanoga formata. Proporcionalan je s detaljima poput prstiju, lagane ekspresije lica, kose i malo detalja na odjeći. Frontalni prikaz ukazuje na otvorenost i pristupačnost prema drugima. Razrađena frizura, uredna i valovita, prema tablici karakterizira osobu koja je operećena fizičkim izgledom, što potvrđuju pretjeran naglasak i pojačani

detalji na licu. Iz prikaza očiju, koje su velike i s istaknutim zjenicama, možemo također potvrditi zabrinutost i preosjetljivost na društveno mišljenje. Nos je naglašen veličinom, što može ukazivati na strah od suptonoga spola. Usta su nacrtana jednom linijom te je nadodana linija s jedne strane koja ukazuje na sramežljiv osmijeh. Takav način prikazivanja ustiju ukazuje na osobu koja je usmjerena na sebe, samostalna i neovisna, a istovremeno sklona površnom razmišljanju. Ruke se pružaju vodoravno od tijela i imaju male šake što ukazuje na emocionalno nezrelu i nesigurnu osobu. Crtanje malih, zaobljenih prstiju također je znak nezrelosti. Na crtanje odjeće, pogotovo majice, uložena je posebna pažnja. Valovita linija tkanine koja djelomično prati tijelo ukazuje na brigu o izgledu i korištenje izgleda za privlačenje pažnje kod drugih. Lik na crtežu u priči je opisan: „Čovjek je visok 168 cm i težak 98 kg i sretan je, mlad i dobro je“. Prema detaljnom opisu visine i kilaže također možemo zamijetiti kako je izgled izuzetno važan za autora crteža.

Crtež kuće zauzima većinu papira. Kuća je vrlo velika te svojom veličinom upućuje na razinu frustracije zbog trenutnoga životnog okruženja. Način na koji je nacrtan dimnjak, detaljno i s puno dima koji se jednolično ispušta, također ukazuje na pritisak okoline. Do kuće vodi putić, jednostavno nacrtan, prilično dugačak, ukazujući na zatvorenu osobu s osjećajem za potrebu poboljšanja socijalnih vještina. Vrata su nacrtana velika, dvokrilna, s detaljima na nadvratniku. Zaključana vrata sa šarama ukazuju na povučenu osobu, pomalo sumnjičavu. Nacrtan žlijeb za kišnicu također se povezuje uz sumnjičavu osobu. Isticanje žlijeba na krovu ukazuje na pretjerano obrambenu osobu, sumnjičavu i s tendencijom izbjegavanja. Na kući se nalaze dva različita prozora. Jedan veliki prozor sadrži zavjese, što upućuje na pretjeranu brigu oko interakcije s okolinom. Drugi je prozor izdužen, podijeljen u više manjih dijelova i ukazuje na psihološki dostupnu osobu, no rezerviranu i povučenu. U opisu je autor naveo da se radi o jako velikoj kući od kamena te da je noću ista kao i danju po čemu možemo zaključiti da u kući traži sigurnost i da se u svojoj tako i osjeća.

Drvo je smješteno desno pokraj kuće, a dio krošnje nije stao unutar formata papira. Takav smještaj drveta unutar papira upućuje nas na emocionalno nestabilnu osobu s neugodnim sjećanjima. Krošnja je velika bez naznačenih grana, što ukazuje na nedostatak unutar međuljudskih odnosa. Unutar krošnje nalaze se apstraktne linije koje možemo protumačiti kao volumen krošnje, a nacrtala bi ih zbunjena osoba, emocionalno labilna. Posebno je zanimljiva vjeverica koja proviruje kroz rupu na stablu, što je u priči više puta naznačeno. Crtanje životinja unutar drveta ukazuje na pretjerano ovisnu osobu koja se povlači u sebe. U opisu autor rada navodi da je riječ o starom hrastu unutar kojega žive vjeverice te da se čovjek doselio u kuću kako bi se mogao brinuti o stablu.

Iz rada broj 1 možemo iščitati kako je autor vrlo senzibilna osoba koja promatra okolinu. Karakterno je povučena i rezervirana u međuljudskim odnosima, ali istovremeno je to i osoba kojoj je jako stalo do tuđega mišljenja i koja puno pozornosti posvećuje načinu kako će se prezentirati okolini. Kada bi učitelj Likovne kulture nakon analize rada prema definicijama i faktorima iz navedenih referenca iščitao njegov rad, i još u kombinaciji s osobnim poznavanjem autora, zasigurno bi mogao ukazati i pomoći u boljoj prilagodbi, ako se za tim pokaže potreba.

Slika 2, 5. razred redovne osnovne škole

Jedinstven odgovor testa „Kuća – drvo – čovjek“ autora je učenika petoga razreda. Kompozicijski je rad objedinjen, elementi popunjavaju cijeli papir, no ipak je naglasak na lijevoj strani papira, što može upućivati na impulsivnu osobu. Veliko drvo i čovjek perspektivno su bliže od kuće u pozadini. Pritisak kod crtanja prilično je snažan, gotovo jednoličan na svim dijelovima što možemo tumačiti kao poteze napete osobe, vrlo energične, moguće pod stresom, ali i ambiciozne. Na crtežu su istaknute strukturne linije, a prevladavaju vertikalne što upućuje na osobu visoke aktivnosti. Općenito naglasak na linije koriste zdrave, fleksibilne osobe, međutim korištenje krutih linija upućuje na agresivne tendencije. Čvrste linije povezuju se s ambicioznim osobama, vrlo upornim.

Čovjek je nacrtan kako visi s drveta. U opisu rada navodi: „Jednog jutra veverka (moja ideja!) je ukrala jabuku iz čudne cirkus kuće i debeloruki čoplek (čovjek) penjao se na hrast. Ima samo 466 godina, loše je, da, on je happy person!“

Nepravilna kontura glave upućuje na mogući poremećaj misli, ali i primjer višega stupnja kreativnosti. Kosa je nacrtana snažnim potezima, kao nastavak čela i glave, a upućuje na agresivne tendencije. Prekomjerna naglašenost i snažno ojačane crta lica mogu upućivati na društveno dominantno ponašanje. Međutim, način na koji su nacrtane oči, prazni krugovi bez zjenica i šarenica, ukazuju na introvertnu osobu loših komunikacijskih sposobnosti. Nos je nacrtan u obliku slova L, oštar, upućujući na osobu sklonu glumačkom ponašanju. Otvorena usta s naznačenim zubima nacrtala bi osoba agresivnih tendencija. Veliki trup ukazuje na mnogo neispunjenih potreba i želja. U crtanju tijela prevladavaju pravokutni oblici zbog čega možemo ponovno ispitati emotivno stanje s naglaskom na poremećaj misli. Velike i snažne ruke upućuju na ambicioznu osobu, vrlo aktivnu i moguće agresivnu. Vrlo veliki prsti također su češće crtani kod agresivnijih ljudi. Šiljata stopala ukazuju na neprijateljske tendencije i teže uklapanje u društvo. Također, sam smještaj čovjeka u sredinu papira ukazuje na agresivne tendencije, međutim način na koji je prikazan, kako visi s drveta, vjerojatno u igri, ukazuje na vedru osobu. Frontalno okrenut čovjek upućuje na iskrenu i emocionalno otvorenu osobu. Prugasta odjeća, pretežno horizontalnih pruga, upućuje na teško kontroliranje agresivnosti.

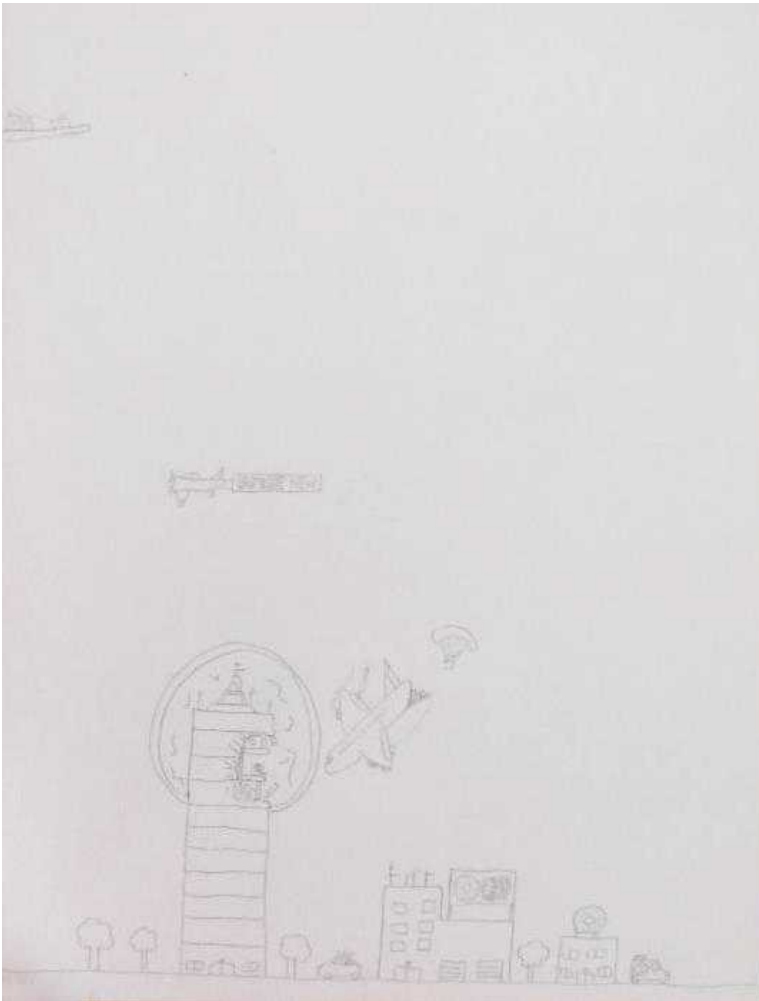
U opisu stabla autor crteža navodi: „... Eh taj hrast jedna od veverkinih tajno povezanih vila... stablo nije živo a niti lijepo jer je od metala. Veverka!“

Iako se na crtežu stabla nalazi jabuka, a drvo jabuke bi ukazivalo na nezrelo ponašanje, u opisu se navodi kako je drvo mrtvo, što upućuje na osjećaj krivnje, depresiju, moguće loše mentalno i emocionalno stanje, povučenu osobu bez bliskih prijatelja, osjećaj uzaludnosti i apatiju. Veličinom je drvo vrlo veliko, zauzima gotovo polovicu papira, što možemo povezati s agresivnošću, kao i pokušajem prikrivanja osjećaja, ali i osjetljivu osobu koja se lagano uvrijedi i koja je željna društva. Smještaj stabla u lijevi dio papira ukazuje na emocionalno nestabilnu osobu, impulzivnih glumačkih postupaka, introvertnu. Način na koji su nacrtane grane, oštro odrezane, kvadratične i kratke ponovno navode na neprijateljsku, agresivnu osobu sa strahom od neuspjeha, nesigurnu i ogorčenu. I na crtežu broj 2 također nalazimo životinju koja proviruje iz rupe na drvetu ukazujući na prekomjerno ovisnu osobu, nezreloga ponašanja.

U opisu kuće autor navodi „Mama mia! To je kuća, nesretna, ciglasta, puna ljudi, strašna i nitko je ne posjećuje osim veverke.“

Kuća je nacrtana u pozadini, do nje vodi puteljak ispunjen vijugavim linijama. Smještaj kuće u udaljeni dio crteža može ukazivati na psihološku nepristupačnost te osjećaj odbačenosti. Crtanje dugačkoga puteljka do kuće ukazuje na smanjenu psihosocijalnu dostupnost, zatvorenu osobu s potrebom za poboljšanje socijalnih vještina. Oko kuće se nalazi nekoliko manjih stabala, što ukazuje na jaku potrebu za sigurnošću. Uočavamo da na kući nedostaju prozori, što bi ukazivalo na teško emotivno stanje. Također, nenacrtan dimnjak na kući upućuje na nedostatak topline unutar kuće. Naglasak na krovu, isticanje vijugavim linijama, upućuje na fantaziranje, razvijeniju maštu.

Analiza crteža broj 2 zasigurno bi učiteljima pomogla u boljem razumijevanju autora rada, kao i prevenciji od eventualnih sukoba unutar razreda.

Slika 3, 4.razred i polaznik vanškolske
privatne škole crtanja i slikanja

Posve drukčije rješenje djelo je učenika petoga razreda iz privatne škole za crtanje i slikanje u sklopu izvanškolske aktivnosti. Učenik je unutar rada ukomponirao zadane motive, kuću, drvo i čovjeka, ali i mnogo dodatnih motiva koji stvaraju naraciju priče. Vrlo vješto crtanje čvrstim i tankim linijama stvara stripovski dojam. Učenik koji je smjestio crtež na donju polovicu papira, malim i svijetlim crtežom ukazuje na osobu s tendencijama za izbjegavanje novih iskustava, zaokupljenu vlastitim fantazijama, pomalo nesigurnu, s potrebom za podrškom okoline. Također, osoba koja u crtanju koristi slabi pritisak olovke na papir ostavljajući svijetli trag, ukazuje na nesigurnu, plašljivu osobu,

lošijih sposobnosti prilagodbe i s nižom razinom energije. Potpuno iste karakteristike ličnosti povezuju se i s crtanjem neobično minijaturnih crteža. Dakle, iz smještaja i veličine crteža možemo iščitati da je autor crteža nesigurna osoba, nižega samopouzdanja, sramežljiv, s tendencijom povlačenja iz društva. Korištenje mnogo detalja u crtežu ukazuje na osjetljivu osobu, kritičnu i u strahu od okoline. Crtanje na rubu papira s naznačenom linijom horizonta ukazuje na nesigurnu osobu koja traži podršku okoline, a moguće su i depresivne tendencije.

Analiza čovjeka nije moguća po svim točkama jer je čovjek na crtežu prikazan neobično malim, što ukazuje na osjećaj nemoći (intelektualno, društveno, seksualno), osjećaj slabosti i inferiornosti, niske razina ega i samopouzdanja. Čovjek je nacrtan kako sjedi na fotelji i jede „nove donate“ (krafne), a sjedeća figura također ukazuje na osjećaj nesigurnosti. Nacrtan je u apsolutnom profilu što ukazuje na suzdržanu osobu koja izbjegava suočavanja i komunikaciju s drugima, suzdržanu u međuljudskim odnosima. Nacrtan je u stilu stick figure što također ukazuje na nesigurnu osobu s lošim međuljudskim odnosima.

Autor crteža je umjesto kuće nacrtao neboder s mnogo katova i velikom antenom za hvatanje signala na krovu. Zidovi su otvoreni na katu gdje se nalazi čovjek. Zanimljivo je što u priči autor crteža navodi kako je čovjek imao moći da zaštiti zgradu, što je prikazano velikim krugom oko vrha nebodera.

Drveće je nacrtano spontano unutar prikaza grada. Malo drveće ukazuje na osobu niskoga ega i niže razine energije s osjećajem inferiornosti i tendencijama povlačenja iz društva.

Posebno je zanimljiva priča koju je autor povezao i prikazao unutar crteža. „U gradu je bila jedna velika nesreća. Avion se pokvario i zabio u zgradu. I drugi je išao za njim. U zgradi se nalazio čovjek i jeo nove donate. Došla je policija. Paketi su iz aviona ispadali, no čovjek je imao moći i zaštitio zgradu od drugoga aviona. Ispada da je taj čovjek poznati proizvođač igrice i da je ovo samo igrice.“ Brzi preokret priče pretvoren u videoigricu pokazuje vrlo visoku razinu kreativnosti i mogućnosti snalaženja i prilagodbe.

Nakon analize rada učitelj bi mogao obratiti više pozornosti na podizanje samopouzdanja i sigurnosti kod učenika kao i bolju uklopljenost u razred i okolinu.

Slika 4, 5.razred i polaznik vanškolske
privatne škole crtanja i slikanja

Sasvim drugačiji odgovor na testu djelo je učenika petoga razreda u redovnoj nastavi osnovne škole. Izrazito veliki crtež koji izlazi iz formata papira ukazuje na agresivne tendencije, eksplozivnu osobu s osjećajem nejednakosti. Također ukazuje na osobu slabijega povjerenja, sumnjivu i paranoidnih osobina. Uočavamo mnoge bizarne detalje poput čovjeka koji izlazi iz kuće, velikih rupa po licu ili kamiona koji ispada iz kuće, a sve to ukazuje na nestabilno mentalno i emocionalno stanje, kao i mogući poremećaj misli što potvrđuje nepravilni oblik glave čovjeka.

Snažno naglašene oči ukazuju na sumnjičavu osobu, tjeskobnu, moguće paranoičnu, preosjetljivu na društveno mišljenje. Nos je brisan i nacrtan u obliku slova L. Često brisanje nacrtanoga upućuje na nesigurnu osobu, nezadovoljnu sobom, nemirnu i u sukobu oko odluke. Usta su nacrtana velika te su linijama prikazani zubi što ukazuje na agresivne tendencije. Ruke izlaze kroz prozore kuće, dakle

neobično su prikazane, nije prikazan spoj s trupom, što možemo povezati s impulzivnošću. Prsti jedne ruke veliki su dok je druga sićušna, no na obje ruke prsti su zaobljeni, što može ukazivati na ljutnju. Vrlo velika stopala upućuju na potragu za sigurnošću. Općenito crtanje neprimjerene odjeće na čovjeku ili dehumanizirane figure poput čudovišnih likova ukazuju na osjećaj neprimjerenosti, nestabilno mentalno i emotivno stanje.

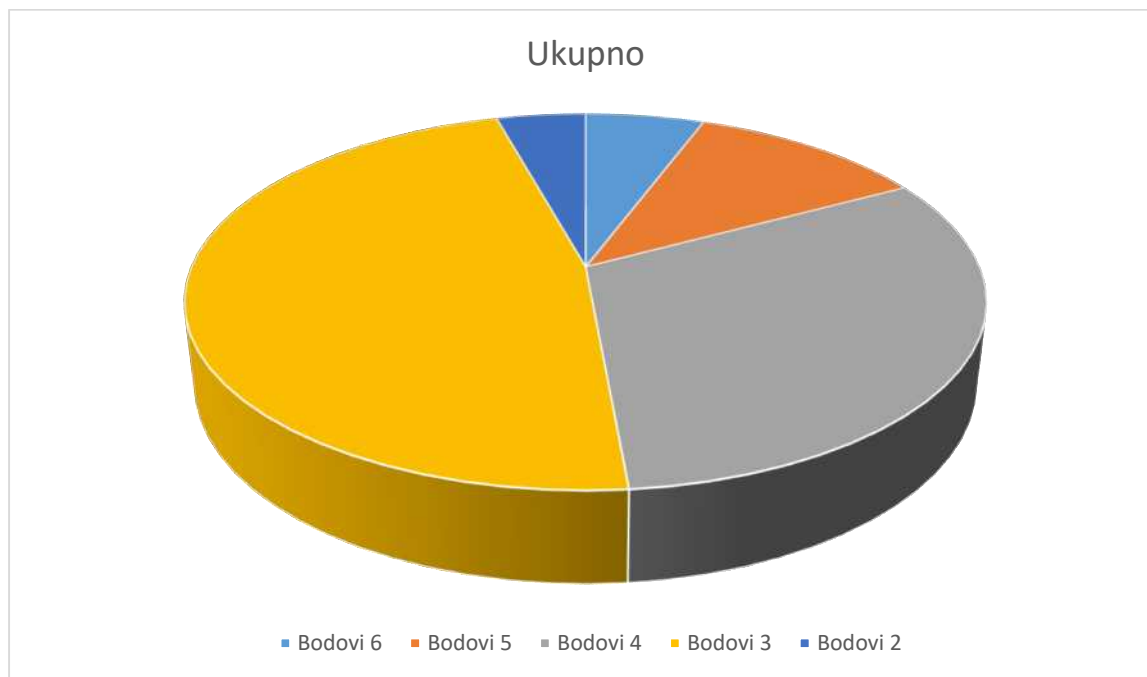
Kuća je nacrtana umjesto trupa čovjeka te veličinom prevladava na crtežu. Crtanje vrlo velike kuće ukazuje na osjećaj frustracije izazvan okolinom kao i agresivne tendencije i osjećaje velike napetosti i razdražljivosti. Vrlo mala vrata upućuju na socijalno nejednako prilagođenu osobu, povučenu, koja nerado provodi vrijeme u društvu. Vrh krova nije zatvoren s obzirom na to da glava čovjeka proviruje iz krova kuće. Crtanje kuće s otvorenim krovom ukazuje na osobu s lošim kontaktom sa stvarnošću koju zbunjuju stvarnost i fantazije.

Drvo je nacrtano na čelu čovjeka te izlazi iz formata papira. Drvo je nacrtano vrlo jednostavno, veličinom malo u odnosu na druge dijelove crteža. Crtanje maloga drveta upućuje na nedostatak topline unutar obiteljskih odnosa. U opisu rada autor navodi kako je čovjek pojeo puno truloga sira te su mu se počele stvarati „zuje“ po licu, na glavi mu je izraslo drvo.

Učitelj bi uz izraženu kreativnost i neobičan prikaz i komponiranje zadanih motiva mogao prepoznati elemente crteža koji ukazuju na impulzivnu osobu agresivnih tendencija, frustriranu okolinom i socijalno neadekvatno prilagođenu, te aktivirati stručne službe za daljnje procjene i pomoć učeniku.

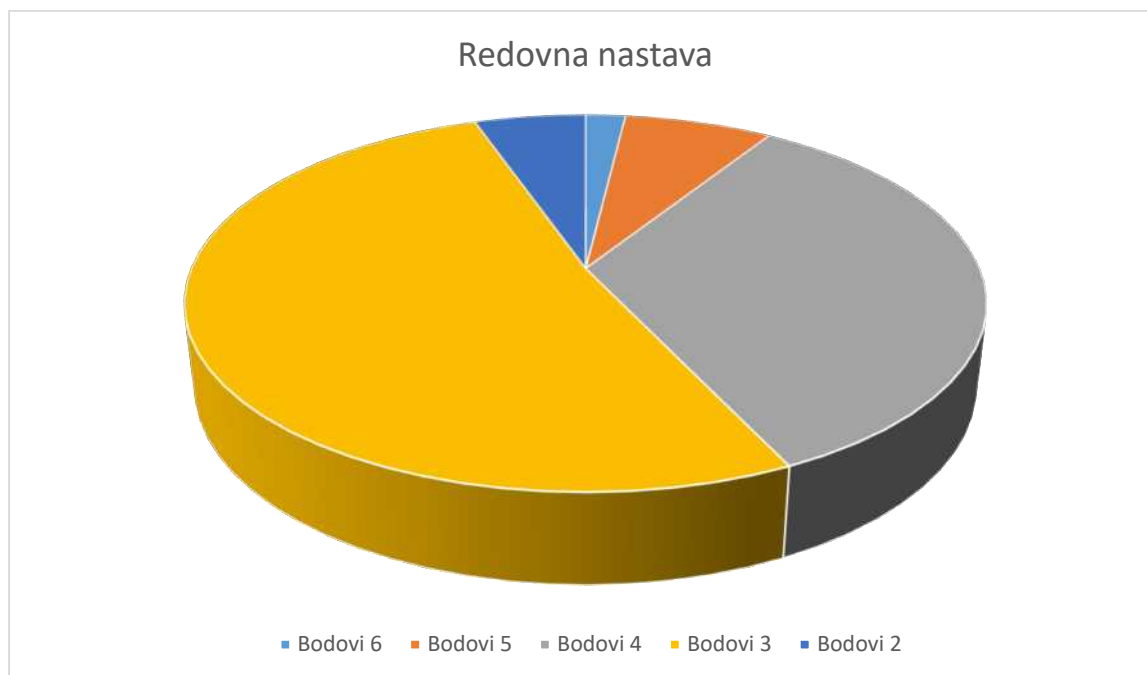
6 RASPRAVA

Nakon analize ukupno 70 testova kreativnosti, od toga 56 od učenika 5. razreda osnovne škole na redovnoj nastavi Likovne kulture te 14 radova polaznika privatne škole za crtanje i slikanje (izvanškolska aktivnost), uočavamo da viši stupanj kreativnosti pokazuju učenici koji za izvanškolsku aktivnost biraju dodatne sate crtanja i slikanja.

Najviše radova svrstano je u kategoriju „Bodovi 3“, ukuno 33 rada od 70, što je 47,14%. Radovi u kategoriji „Bodovi 3“ ostvarili su između 29 i 38 bodova prema uputama za bodovanje testa iz teksta Klause Urbana koji sadrži 11 kriterija za bodovanje u skali od jedan do šest za svaku komponentu. Radovi iz kategorije „Bodovi 3“ u crtežima koriste udaljene asocijaci uz korištenje stereotipnih prikaza poput stickmana, smajlića i slično. Također, u kategoriju „Bodovi 3“ pripadaju i nefigurativni radovi koji su ispunjeni geometrijskim oblicima i linijama. Svi radovi nadograđuju elemente unutar okvira, a element izvan okvira zanemaruju. U kategoriju „Bodovi 4“ svrstana su 22 od 70 radova što je 31,43%. Radovi su ostvarili između 39 i 48 bodova te u njima uočavamo težnju za komponiranjem elemenata u jednu temu. Stereotipni prikazi i dalje su prisutni, iako u manjoj mjeri, a za razliku od radova iz „Bodovi 3“ element izvan okvira iskorišten je u crtežu. Samo 11,43% svih radova svrstano je u kategoriju „Bodovi 5“. To su radovi koji su ostvarili između 49 i 57 bodova. U crtežu koriste i nadograđuju postojeće elemente pa je uočljiva težnja za spajanjem crteža u jedinstvenu temu, no zadržava se unutar naznačenoga okvira. Najmanje je radova svrstano u kategoriju „Bodovi 2“ (4, 29%) i „Bodovi 6“ (5,71%). Radovi koji su prikupili najviše bodova, između 58 i maksimalnoga

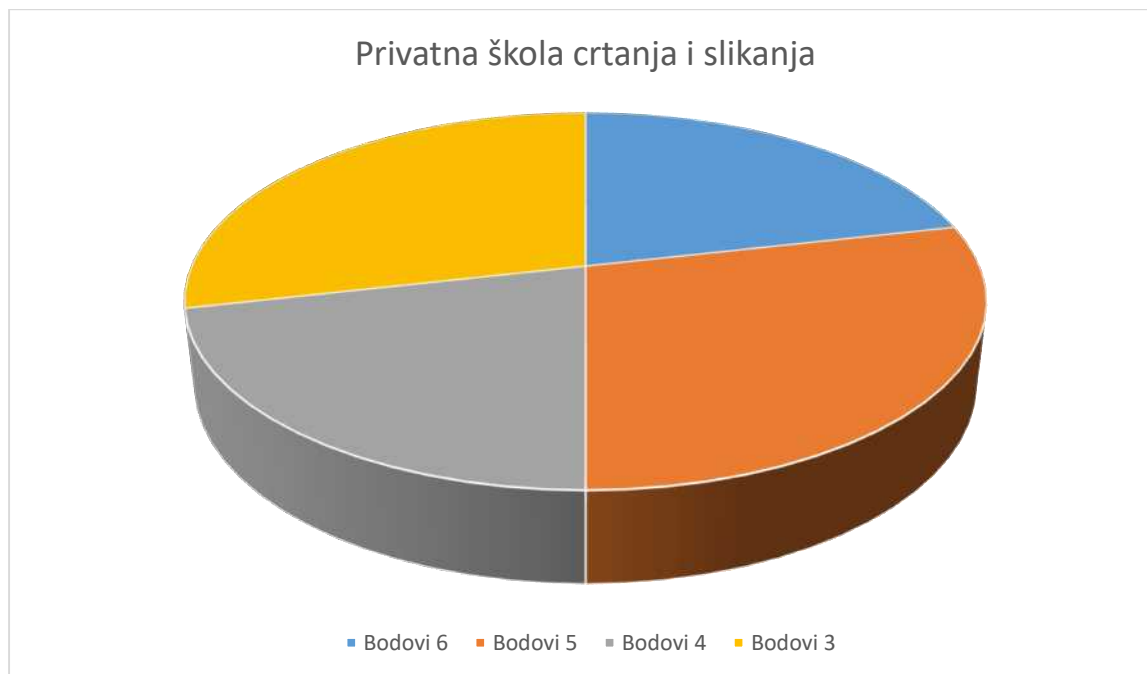
broja bodova, pripali su kategoriji „Bodovi 6“. Na svim radovima spomenute kategorije nadograđeni su svi elementi te su dodani novi oblici koji su kompozicijski spojeni u jedinstven crtež. Korištene su udaljene asocijacije, a crtež se nastavlja izvan okvira te su zadani elementi sada teže uočljivi.

Analiziramo li samo crteže prikupljene iz redovne nastave Likovne kulture u osnovnoj školi u Zagrebu, primijećujemo da je najviše radova bodovno svrstano u srednje kategorije. Polovica svih radova prikupljenih na formalnoj nastavi (51,79%) svrstano je u kategoriju „Bodovi 3“. Ti radovi nadograđuju već postojeće elemente s vidljivim korištenjem stereotipnih prikaza. Okvir predstavlja granicu za crtež koji se ne nastavlja izvan okvira, isto kao što ne nadograđuju element izvan okvira. Također nailazimo i na nefigurativne prikaze koji zadane elemente nadopunjuju ili spajaju drugim geometrijskim oblicima ili linijama. Nešto manje radova svrstano je u kategoriju „Bodovi 4“ te zauzimaju 33,93% prikupljenih radova iz formalnoga obrazovanja. Na radovima iz kategorije „Bodovi 4“ uočavamo težnju za komponiranjem elemenata u jednu temu te je element izvan okvira iskorišten u crtežu. Međutim, ponovno uočavamo šablonske prikaze. Najmanje radova ostvarilo je najmanje ili najviše bodova. Tako je 7,14% radova iz formalnoga obrazovanja svrstano u kategoriju „Bodovi 5“, 5,36% u kategoriju „Bodovi 2“, a samo 1,92% u kategoriju „Bodovi 6“.

Zaključujemo da radovi iz formalnoga obrazovanja većinom pripadaju srednjim kategorijama „Bodovi 3“ i „Bodovi 4“, što znači da najviše učenika iskazuje srednju razinu kreativnosti. Vrlo mali broj učenika ulazi u kategorije s izuzetno malim ili velikim brojem bodova, dakle vrlo niske ili visoke razine kreativnosti. Formalno obrazovanje obvezno je obrazovanje u kojemu sudjeluju djeca različitih interesa te je očekivan dobiveni rezultat. Većina istraživanja koja se provode na ljudima različitoga

interesa dobivaju rezultat u kojemu središnje kategorije zauzima većina ispitanika dok rubnim kategorijama pripadne puno manji broj ispitanika.

Rezultati testa kreativnosti iz privatne škole crtanja i slikanja (izvanškolska aktivnost) pokazuju drukčiju bodovnu raspoređenost. Primjećujemo pravilnu podijeljenost radova unutar kategorija „Bodovi 3“ do „Bodovi 6“. Nijedan rad nije svrstan u kategoriju „Bodovi 2“, a razlog tome mogao bi biti što učenici s interesom za kreativno izražavanje biraju izvanškolske aktivnosti u kojima kreativno stvaraju, poput privatnih škola za crtanje i slikanje. Istraživanje je provedeno u tri grupe privatne škole za crtanje i slikanje, a sudjelovali su polaznici različitoga uzrasta od pet godina do sedmoga razreda osnovne škole. Također treba uzeti u obzir da polaznici koji su sudjelovali u istraživanju ne pohađaju jednako dugo privatnu školu za crtanje i slikanje (između dva mjeseca i dvije godine) pa je moguće da iz toga razloga nailazimo na jednaku raspoređenost između srednje i vrlo visoke razine kreativnosti.

Kako bi istraživanje prikazalo preciznije rezultate, trebalo bi se provesti u više osnovnih škola i privatnih škola za crtanje i slikanje. Također bi trebalo obuhvatiti djecu iste dobi. Zanimljivo bi bilo pratiti razinu i razvoj kreativnosti kod polaznika privatnih škola za crtanje i slikanje nakon određenoga broja mjeseci ili godina pohađanja dodatnih sati.

Test kreativnosti potvrdio je očekivani rezultat, a to je da su djeca koja više sati tjedno likovno stvaraju, ujedno i kreativnija. Rezultati u formalnom obrazovanju zasigurno bi bili bolji ukoliko bi se satnica Likovne kulture povećala. Učenici koji pohađaju jedan sat tjedno teško mogu svojim radovima i inovativnim rješenjima konkurirati radovima učenika koji pohađaju dodatna dva dvosata tjedno. Gledano na godišnjoj razini, to je oko 80 sati više likovnoga izražavanja.

U drugom djelu istraživanja proveden je test „Kuća – drvo – čovjek“, jedan od najčešće korištenih testova ličnosti i međuljudske povezanosti. Način na koji ispitanik prikazuje tri zadana motiva govori mnogo više nego što bi verbalno mogao izraziti. Radovi prikazuju spoj proživljenoga i osobnoga iskustva, željene i trenutne situacije ispitanika. Svaki analizirani rad pokazao je nevjerojatnu podudarnost u značenjima nacrtanoga i u svim relevantnim elementima upućuje na jednake osobine ličnosti. Istraživanje bi bilo provjerljivije kada bi se provodilo na osobama i učenicima koje poznajemo. Tada bi nam rezultati testa mogli potvrditi ili otkriti nova saznanja o osobi koju analiziramo. Nakon provedenoga testa „Kuća – drvo – čovjek“ potvrđena je njegova jednostavna primjena, a analiza radova prema definicijama i opisima iz tumačenja Bucka (1966)³⁸, Hammera (1967)³⁹ i Wencka (1988)⁴⁰ brzo otkriva osobnost i društvenu situaciju ispitanika.

³⁸Buck, J. 1966. *The House – Tree – Person Technique*. Revised Manual. Los Angeles: Western Psychological Services.

³⁹Hammer, E. 1967. *The Clinical Application of Projective Drawings*. Springfield, Illinois: Charles Thomas.

⁴⁰Wenck, S. 1988. *House – Tree – Person Drawings*. An Interpretive and Diagnostic Handbook. Los Angeles: Western Psychological Services.

7 ZAKLJUČAK

Svrha ovoga istraživanja bila je ukazati da više sati likovnoga izražavanja dovodi do više razine kreativnosti kod djece, što smo i potvrdili pomoću "Testa kreativnosti" (K. Urban i H. Jelle). Od ukupnoga broja učenika koji su sudjelovali u ovom istraživanju u kategoriji s manjim brojem bodova za kreativnost nalazi se većina učenika redovne nastave, a u kategoriji s višim brojem bodova većinom su polaznici privatne škole crtanja i slikanja u sklopu izvanškolske aktivnosti. Dakle, polaznici privatne škole crtanja i slikanja, uz nastavu Likovne kulture u redovnoj školi, pohađaju tjedno dva dodatna dvosata sata likovnoga izražavanja što rezultira i većim stupnjem kreativnosti. Kada je dijete slobodno i spontano u stvaralaštvu, tada će lakše i kompleksnije izražavati svoj ideje što je preduvjet za originalnost i bogatstvo mašte. Proveđe li više vremena opažajući neki oblik ili pojavu, zamišljajući neki događaj ili vizualizirajući priče, pronalazi i više mogućih načina te razvija kreativno mišljenje i vlastitu samosvijest. Sposobnost opažanja i shvaćanja razvija se likovnim stvaralaštvom, a rezultira bogatijim stvaranjem. Djeca prirodno imaju interes za tumačenje vlastitih radova, a nenametljivim pristupom i komunikacijom možemo lagano razumjeti djetetovo viđenje i shvaćanje svijeta.

Istraživanjem je potvrđeno da iz dječjega likovnog izraza možemo iščitati i više od očekivanoga, što je dokazano pomoću Testa „Kuća – drvo – čovjek“ (J. Buck). Koristeći se uputama za tumačenje emocionalnih indikatora u dječjim crtežima, uočena je izuzetna podudarnost u svim elementima crteža i njihovim značenjima koji ukazuju na određenu osobnost i stanje ličnosti crtača.

Boljim razumijevanjem dječjih crteža, učitelji Likovne kulture mogli bi usmjeriti pozornost i ukazati na problem kod određenoga djeteta te na taj način ukazati stručnim službama na emocionalnu nestabilnost i potrebnu pomoć učeniku.

Primjena testova vrlo je jednostavna te uklopljiva u različite nastavne teme. Za izvedbu testa kreativnosti potrebna je priprema radnog materijala. Test „Kuća – drvo – čovjek“ moguće je provesti u više dijelova. Svaki se motiv može zadati u sklopu različite nastavne jedinice, jedino je bitno da učenici slobodno i samostalno odrede na koji će način prikazati željeni motiv. Testovi koji su korišteni u istraživanju, primjenjivi su u svim razredima i kod djece svih uzrasta.

8 LITERATURA

Pražić, Branko. 1971. *Crtež kao prilog u dijagnostici u psihijatriji. Studija likovnog izraza duševnih bolesnika*. Anali kliničke bolnice „Dr. M.Stojanović“. Zagreb.

Pražić, Branko. 1987. *Crtež i slika u psihijatriji*. Itro „Naprijed“. Zagreb.

Malchiodi, Cathy A. 1998. *Understanding Childrens Drawings*. The Guilford Press. New York.

Nola, Danica i dr. 1987. *Dijete i kreativnost*. ČGP Delo. OOUR Globus. Ljubljana.

Škrbina, Dijana. 2013. *Art terapija i kreativnost*. Veble commerce.

Belamarić, Dobrila. 1987. *Dijete i oblik. Likovni jezik predškolske djece*. Školska knjiga. Zagreb.

Hammer, E. 1967. *The Clinical Application of Projective Drawings*. Springfield, Illinois: Charles Thomas.

Oster, Gerald D.; Gould Crone, Patricia. 2004. *Using Drawings in Assessmentt and Therapy*. Second Edition. Routledge.

Buck, J. 1966. *The House – Tree – Person Technique*. Revised Manual. Los Angeles: Western Psychological Services.

Aron Rubin, Judith. 2005. *Child Art Therapy* Wiley.

Urban, Klaus K. 2004. *Assessing Creativity: The Test of Creative Thinking – Drawing Production (TCT-DP)*. Psychology Science. Volume 46.

Wenck, S. 1988. *House – Tree – Person Drawings*. An Interpretive and Diagnostic Handbook. Los Angeles: Western Psychological Services.

Bodulić, Veljko. 1982. *Umjetnički i dječji crtež*. Školska knjiga. Zagreb.

9 PRILOZI

9.1 Priprema za nastavni sat

Ime i prezime studenta: Laura Zorko

Škola: OŠ J.J.Strossmayera

Razredni odjel: 5. a, 5. b i 5. c

Školska godina: 2018./2019.

Dan izvedbe: 9. 5. 2019.; 15. 5. 2019.; 20. 5. 2019.

Priprema za nastavni sat:

Naziv NT/J: **Točka i crta – obrisne crte, tok i karakter crta**

Iz nastavne cjeline teme: Plošno oblikovanje / 2D

Tip sata: Obrada novoga nastavnog sadržaja

I. CILJ I ISHODI UČENJA U NASTAVNOJ JEDINICI (znanja, vještine i stavovi)

Odgojno obrazovni cilj: Koristeći se različitim vrstama crta, ispričati svoju priču s ciljem vizualiziranja vlastitih unutrašnjih stanja.

DEFINIRATI ključne pojmove (obris/kontura, tok crte, karakter crte, građenje crtom, smjer).

OBJASNITI ekspresivne vrijednosti toka i karaktera obrisnih crta.

POVEZATI osobnost crteža s unutrašnjim emotivnim stanjima.

II. DIDAKTIČKO-METODIČKI PODATCI O NASTAVNOJ JEDINICI

Etape nastavnoga sata:	1.Šire istraživanje 10 min. 2. Fokusirano istraživanje 4 min. 3. Ponavljanje 1 min. 4. Realizacija ideje, npr. praktični rad učenika / individualno i poticaj /učitelj 20 min. 5. Analiza i vrednovanje ostvarenih likovnih radova 10 min.
Likovno područje:	Plošno oblikovanje / 2D
Nastavna tema:	Točka i crta - Obrisne crte, tok i karakter crta
Ključni pojmovi:	Obris/kontura, tok crte, karakter crte, građenje crtom, smjer
Likovni elementi:	Točka, crta
Elementi gradnje likovne sintakse:	Ritam, ravnoteža
Likovni motiv:	Kuća, drvo, čovjek
Likovni problem:	Koristeći se različitim vrstama crta, prikazati unutrašnje emotivno stanje
Likovno tehnička sredstva:	Olovka, papir
Likovno-umjetnička djela vezana uz nastavnu jedinicu:	A. Durer, <i>Nosorog</i>
Oblici rada:	Sociološki oblik rada: rad u skupinama, individualan rad Psihološki oblik rada: rad po viđenome, rad po zamišljanju

Metode rada:	Vizualne metode: dijaloška metoda, metoda analize i sinteze Verbalne metode, Praktičan rad
Mediji (nastavna sredstva i pomagala):	PC računalo, projektor, PowerPoint prezentacija
Korelacija:	
Literatura:	a) Za učenike (udžbenici, priručnici i drugi izvori znanja): 1. Huzjak, Miroslav; Rupiće, Ivana. 2019. <i>Moje boj 5. Udžbenik iz likovne kulture za 5. razred osnovne škole</i> . Školska knjiga. Zagreb
	b) Za nastavnika (stručno-znanstvena, metodička, pedagoška, psihološka): 1. <i>Nastavni plan i program za osnovnu školu</i> . 2006. MZOS.

ETAPE NASTAVNOGA SATA	UČITELJ	UČENIK	OBLICI RADA	METODE RADA	NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA
<u>1. ŠIRE ISTRAŽIVANJE</u> 15 min. 1.1 Priprema	- predstavlja se učenicima <i>Dobar dan. Ja sam Laura Zorko, studentica Likovne akademije i danas ćemo za početak sata igrati igru „Dovrši crtež“.</i>	- učenik sjeda na svoja mjesta u skupine	- frontalni rad		
1.2 Ponavljanje, usmjeravanje pažnje i motivacija za nast. sadržaj (npr. kreativna igra pomoću koje se otkriva problem na široj razini)	<i>Svatko će dobiti papir s nekoliko elemenata. Dovršite crtež po vlastitome izboru. Potpišite se na vrh papira.</i> <i>„Test kreativnog mišljenja“ (K. Urban i H. Jelle)</i>	- docrtava po testu kreativnoga mišljenja - komentira svoj i tuđi rad - prepoznaje raznolike linije	- frontalni rad - individualni rad	- razgovor, praktičan rad	

	<i>Donesite svoje crteže na sredinu učionice.</i> <i>Što ste docrtali?</i> <i>Koje su vam bile prve asocijacije?</i> <i>Kakve linije ste koristili?</i> <i>Definiramo karakter crte:</i> <i>crte prema karakteru dijelimo na debele, tanke, dugačke, kratke, oštre, isprekidane, izlomljene, jednolične, nejednolične i slično.</i>				
<u>2. FOKUSIRANO ISTRAŽIVANJE</u> 10 min. 2.1 (povezivanje otkrivenoga problema s nastavnim sadržajem pomoću umjetničkoga djela i primjera iz svakodnevnoga života) 2.2 Analiza likovno-umjetničkoga djela i fotografija	- prikazuje video „Linea“ https://www.youtube.com/watch?v=skb2gKR7rOk - definira obrisnu crtu <i>Konturne ili obrisne crte opisuju neki oblik izvana, po njegovu rubu.</i> - objašnjava tok crta <i>Linije po toku mogu biti ravne, krivulje (koje mogu biti pravilne ili slobodne krivulje), otvorene ili zatvorene.</i> - prikazuje reprodukciju Durer, Nosorog <i>Kakve crte tu vidimo?</i> <i>Kako nazivamo linije unutar nosoroga koje nam pojašnjavaju od čega je građen.</i> <i>Te linije nazivamo strukturne crte i crta do crte ili točke, zgusnute ali ne</i>	- gleda video - uočava obrisnu crtu - uočava strukturnu crtu	- frontalni rad	- razgovor - istraživanje - usmeno izlaganje	- powerpoint prezentacija

	<i>nasumično. Postepeno grade neki oblik.</i> .				
2.3 Najava zadatka	- najavljuje likovni zadatak <i>Vaš je današnji zadatak nacrtati kuću, drvo i stablo. Sami izaberite kakve ćete crte koristiti.</i> <i>Potpišite se na papir:</i> - prikazuje tekst likovnog zadatka na projektoru	- razmišlja o realizaciji zadatka - započinje s izradom likovnog zadatka	- individualni rad	- razgovor	
<u>3. PONAVLJANJE</u> 2 min.	<i>Tko će nam ponoviti zadatak?</i>	- ponavlja zadatak	- rad u skupinama	- razgovor	

<u>4. REALIZACIJA IDEJE, PRAKTIČNI RAD UČENIKA</u> 53 min.	- prilazi učenicima - sugerira način izrade - odgovara na postavljena pitanja	- promišlja o idejama za prikaz - prisjeća se viđenih primjera - kreira / izvodi	- individualni rad	- razgovor - praktični rad - kombiniranje	-papir, olovka, ugljen
<u>5. ANALIZA I VREDNOVANJE OSTVARENIH LIKOVNIH RADOVA</u> 10 min. 5.1 Priprema	- najavljuje analizu i vrednovanje likovnih radova - dijeli papire za priču <i>Sada ćete na papir zapisati priču vezanu uz vaš crtež. Svaki element zasebno opišite. Tko je čovjek kojeg ste prikazali, čija je kuća, kakvo je drvo....</i> <i>Potpišite se na papir:</i>	- završava rad - zapisuje opis rada	- individualni rad	- razgovor	
5.2 Ponavljanje	<i>Molim vas odgovorite na pitanja:</i> <i>Je li to sretna kuća? Od čega je napravljena? Tko živi u njoj? Tko ju posjećuje? itd.</i> <i>Koje je vrste drvo? Je li živo? Tko se brine o njemu? Koliko je staro? itd.</i> <i>Tko je osoba? Kako se osjeća? Koliko je stara? itd.</i>	- rješava anketu	- individualni rad		

5.3 Analiza i vrednovanje likovnih radova	<i>Donesite svoje rade na sredinu učionice. Tko želi izvući pitanje za ponavljanje?</i> Učenici izvlače po jedno pitanje za prezentaciju i komentiranje radova: 1. prikaži stukturnu crtu 2. prikaži obrisnu crtu 3. prikaži tok crte 4. pronađi što više različitih karaktera crta. <i>Probaj iščitati priču iz tuđega crteža.</i>	- vrednuje svoj i tuđi rad -uspoređuje konačne rezultate - ponavlja ključne pojmove	- frontalni rad - rad u skupinama	- razgovor - vrednovanje - usmeno izlaganje - demonstracija	
--	---	---	---	---	--

IV. PLAN PLOČE

Točka i crta – obrisne crte, tok i karakter crta

Obris/kontura, tok crte, karakter crte, građenje crtom, smjer

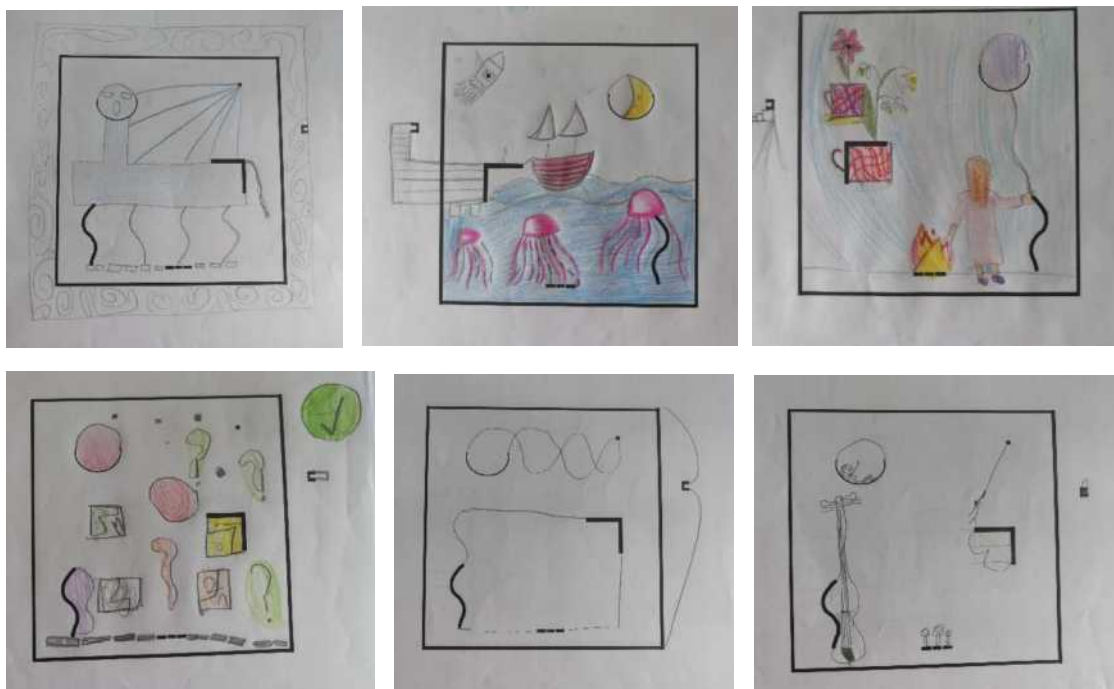
9.2 Priprema za radionicu

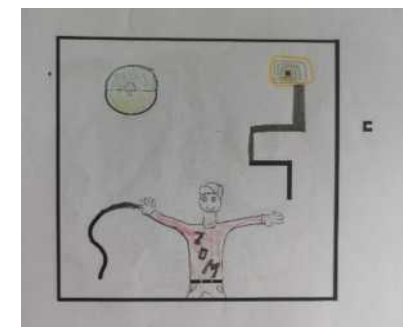
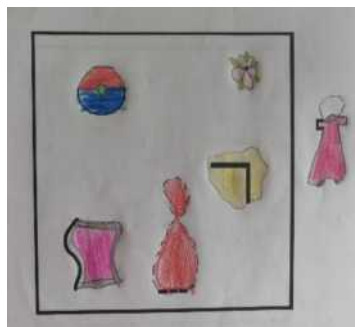
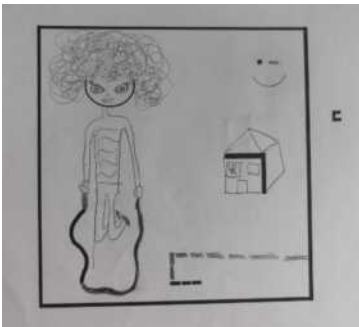
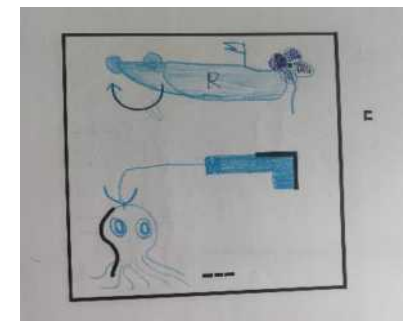
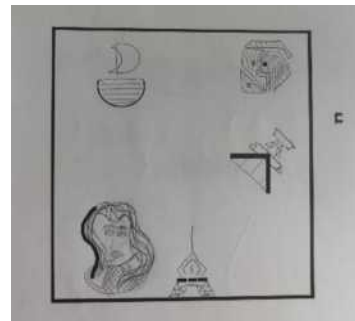
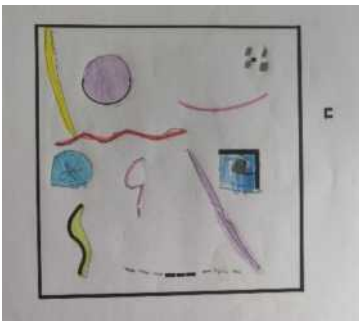
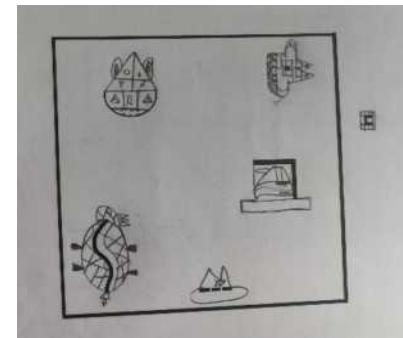
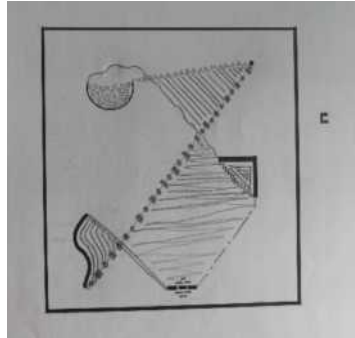
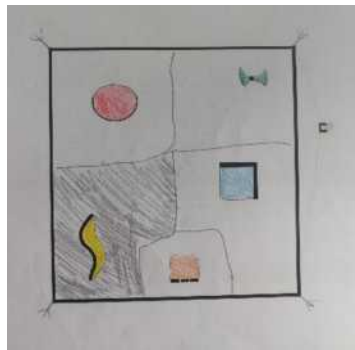
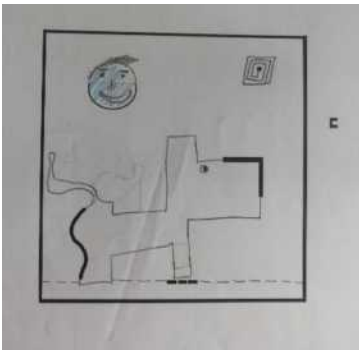
Uvodna vježba: „Test kreativnog mišljenja“ (K. Urban i H. Jelle) (15 min.)

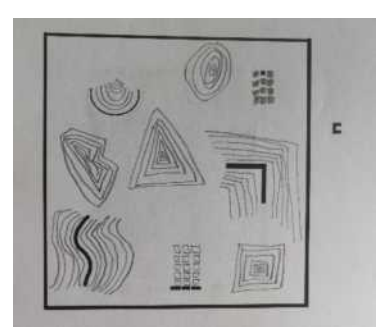
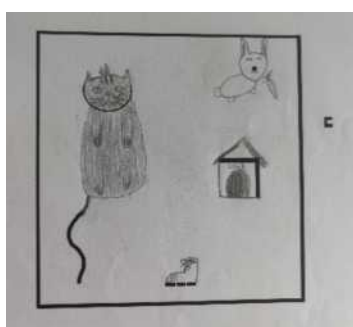
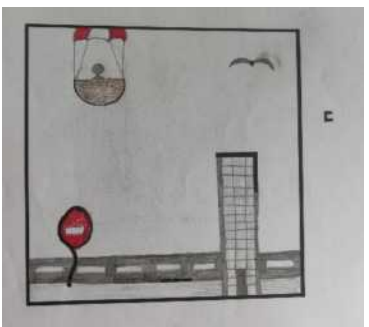
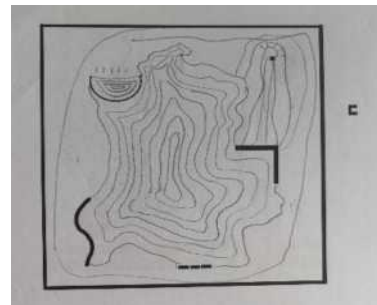
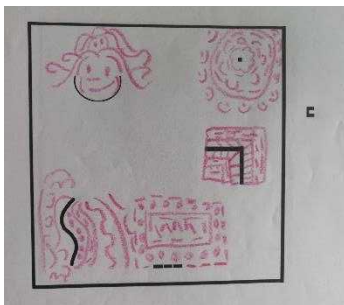
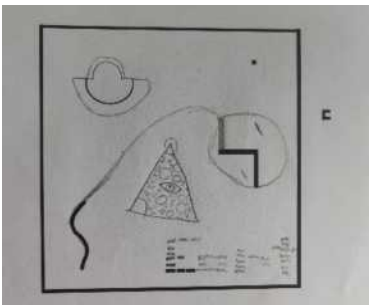
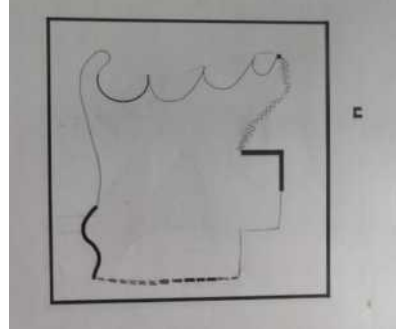
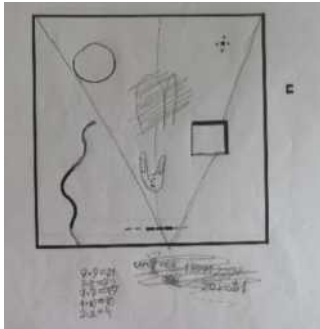
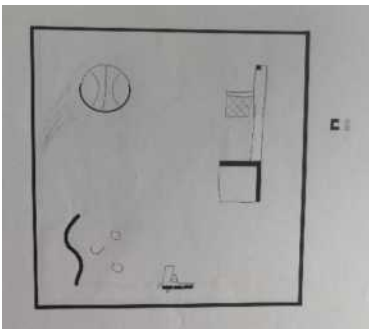
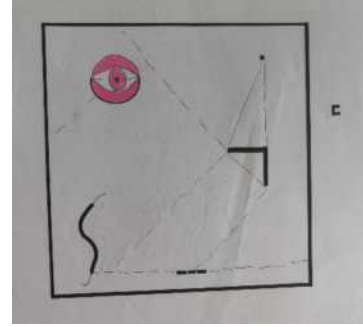
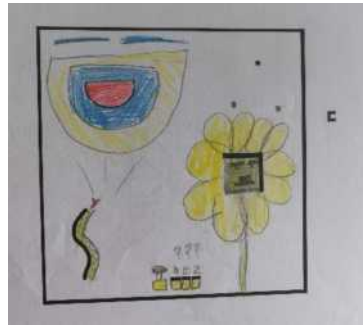
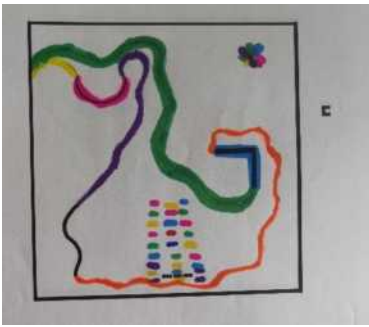
Podijelila sam printove s okvirom i šest elemenata te zatražila da dovrše crtež.

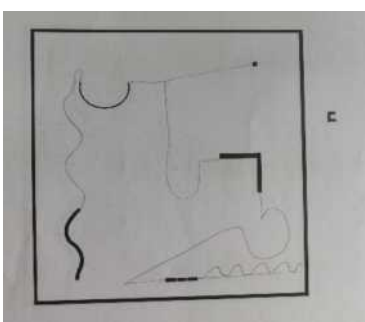
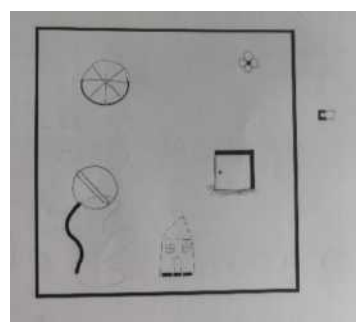
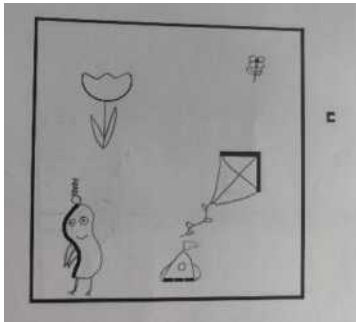
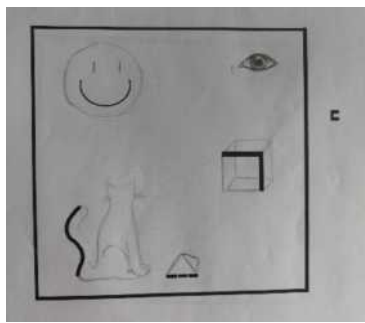
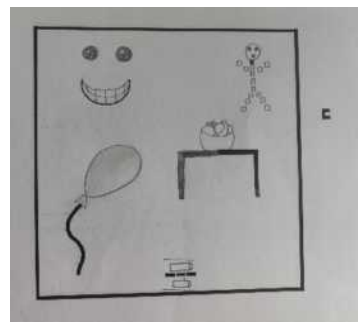
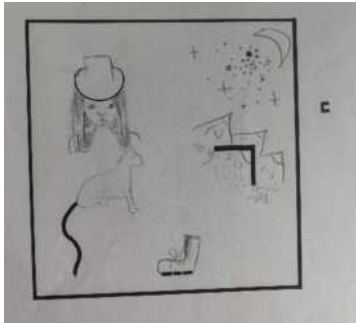
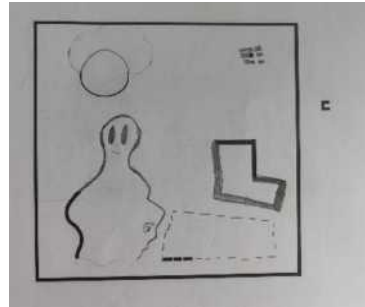
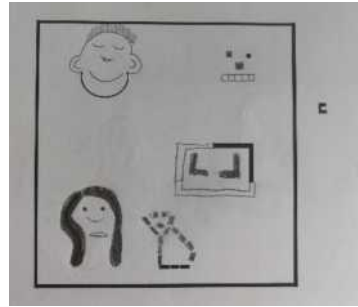
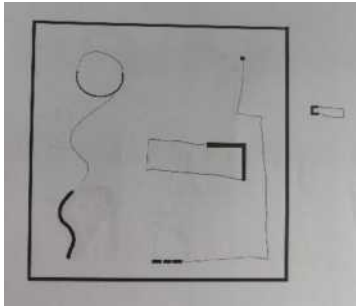
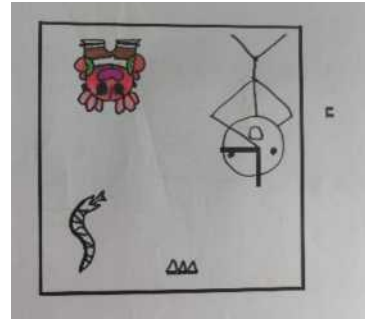
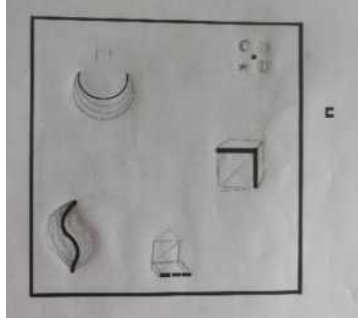
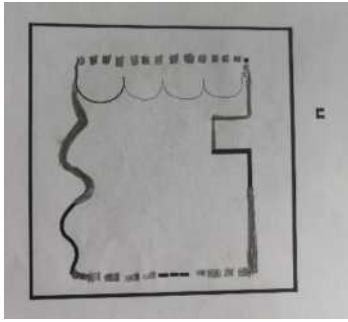
Likovni zadatak: nacrtati kuću – drvo – čovjeka. Bez konkretnih uputa djeca su započela s crtanjem. Kako je tko završavao crtež, trebao je opisati svaki nacrtani element te izmisliti priču i sve zapisati na papir.

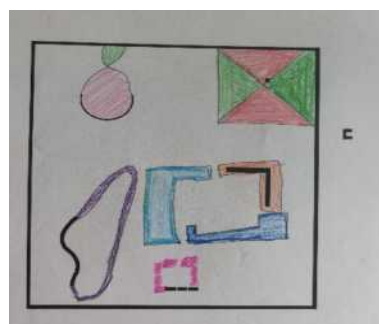
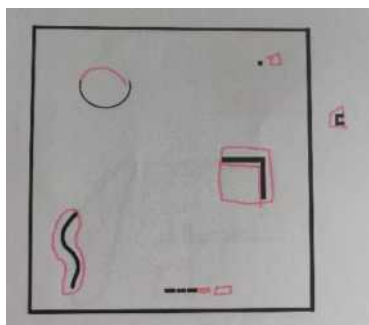
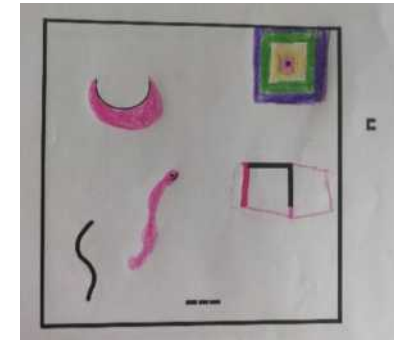
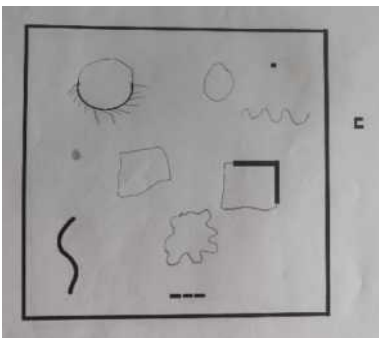
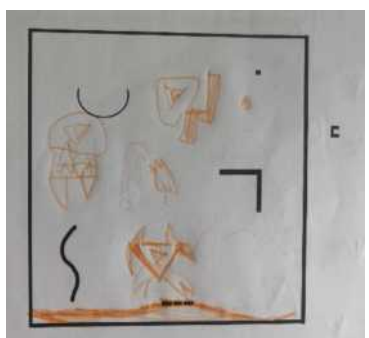
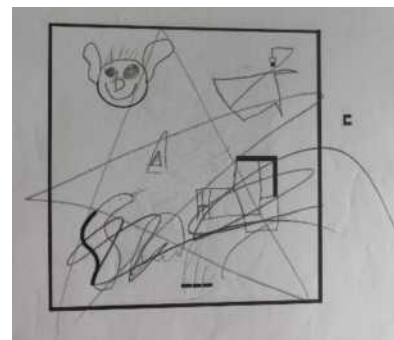
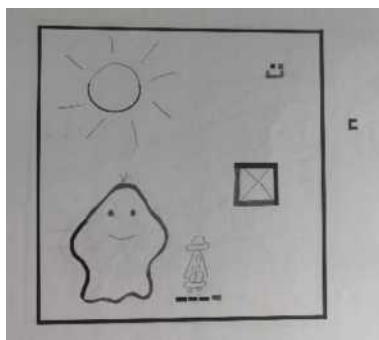
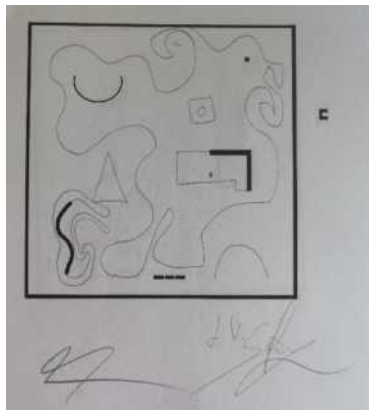
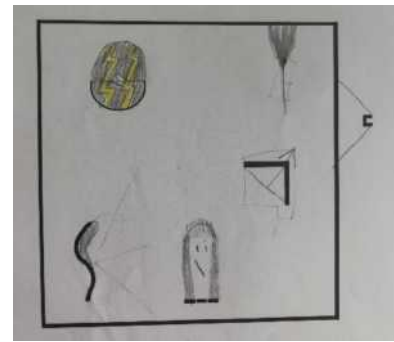
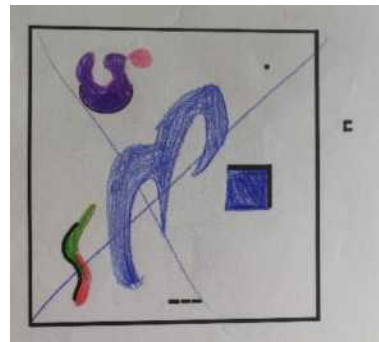
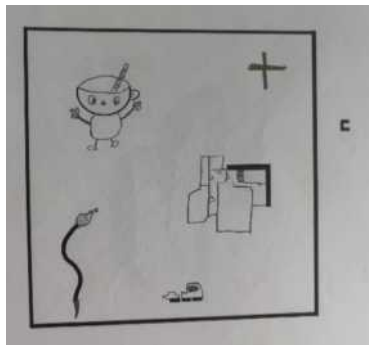
9.3 Radovi testa kreativnoga mišljenja

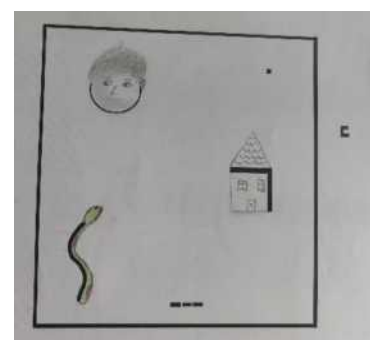
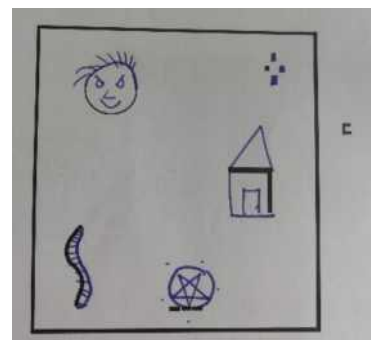
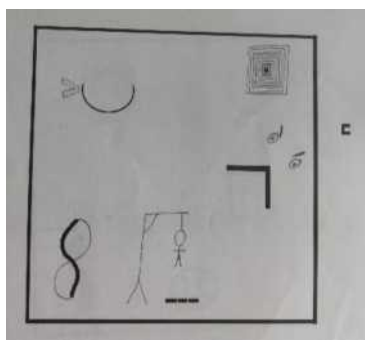
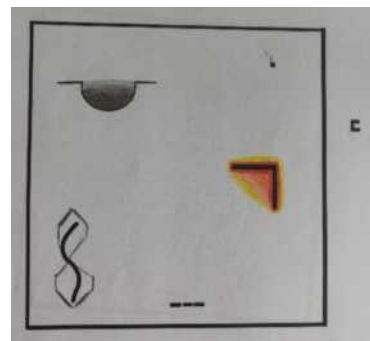
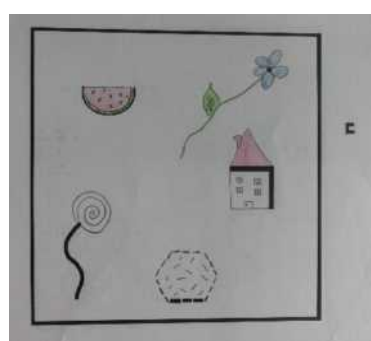
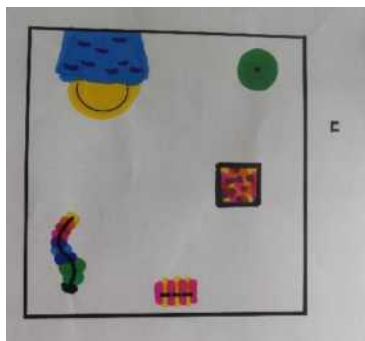
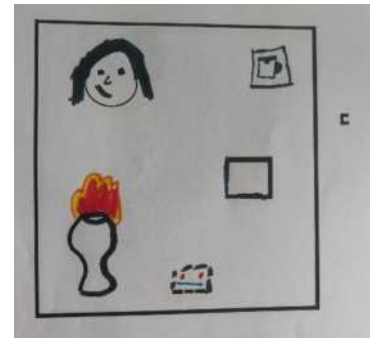
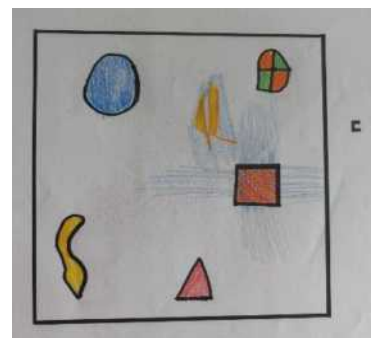
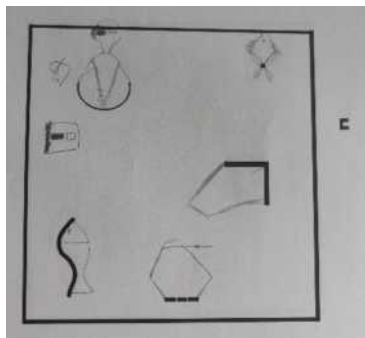
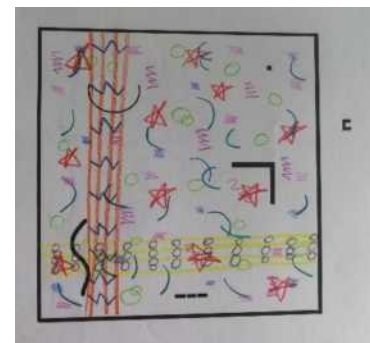
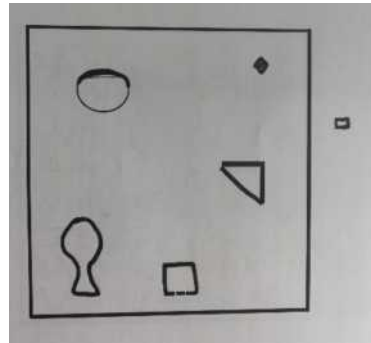
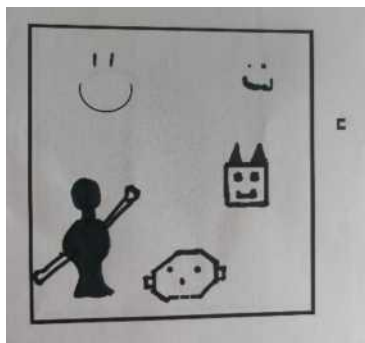

9.4 Radovi testa „Kuća – drvo – čovjek“

